

nulmányok / Studije 15. Szövegelmélet (A Magyar nyelv, Irodalom és Hungarológiai kutatások Intézete, Novi Sad), 1982. 137-184.

1.3.

ANDOR JÓZSEF

A szövegtan diszciplináris alapkérdéseiről és a szemiotikai textológia státusáról
Elektronikus beszélgetés Petőfi S. Jánossal 2001-ben*

[Az interjú a *Szöveg az egész világ. Petőfi S. János 70. születésnapjára* című kötetben jelent meg. (Szerk.): Andor József – Benkes Zsuzsa – Bókay Antal, Budapest, Tinta Könyvkiadó, 2002. 567-597. – Annak érdekében, hogy szerkezete analóg legyen az 1.2. pontban található interjúéval, Andor József szövegrészeit kurzíváltuk, és azokból kiemelt kérdéseket tettünk eléjük, zárójelbe téve és sorszámmal ellátva azokat. Ezek a kérdések kerültek be a tartalomjegyzékbe.]

[1.3.0. Bevezetés]

Kedves János! Hetvenedik születésnapod évében szeretnék beszélgetni Veled pályád, tudományos érdeklődésed, kutatásaid, nézeteid alakulásáról. Magyarul és különféle idegen nyelveken publikált könyveidet, tanulmányaid sokaságát, a Veled készült számos interjút olvasva, hazai kollégáid – köztük én is – megkülönböztetett figyelemmel kísértük, kísérjük kutatómunkád eredményeit, de létrehozásuk részleteibe, műhelyed mélyére csak keveseknek sikerült igazán bepillantást nyerni. A 70. születésnapod alkalmából tiszteletedre készített interjú egyik alapvető célja éppen ez: a Te szemszögedből nézve, belülről megláttatni gondolatvilágodat, nézeteid alakulását, tudományos érdeklődésed és munkád kurrens irányvonalait, a Téged igen tisztelő hazai szakmai közönség számára.

[1.3.1. *Pályád, tudományos érdeklődésed, kutató- és oktatómunkád mely állomásait tartod a legfontosabbaknak?*]

Hadd kérdezzem meg beszélgetésünknek mindjárt az elején, hogy Te magad pályád, tudományos érdeklődésed, kutató- és oktatómunkád mely állomásait tartod a legfontosabbaknak, a legalapvetőbbben meghatározóknak? A magam részéről én Veled, a munkáddal még fiatal egyetemista koromban ismerkedtem meg, amikor elolvastam a 60-as évek végén a TIT kiadásában megjelent Modern nyelvészet c. könyvedet, amely a maga idején igen fontos szerepet töltött be a hazai nyelvészeti szakirodalomban, mivel ez adott átfogó bevezetést Magyarországon a chomskyánus generatív nyelvészet rendszerébe, magyar nyelven téve elérhetővé és tanulmányozhatóvá azt a nyelvtudomány hazai művelői és tanulóinak számára. Ezután viszont hosszú évekig nem lehetett magyarul, idehaza olvasni Téged... Olvashattuk azonban külföldön sorra megjelenő és rendszeresen idézett tanulmányaidat, amelyek „nyugaton”, nyugati folyóiratokban és szakkönyvekben jelentek meg. Személyesen a 70-es évek végén, az 1979-ben Bécsben megrendezésre került 2. Szemiotikai Világkongresszuson ismerkedtem meg Veled. Te akkor már a szövegnyelvészet, a szövegtan nagyhírű, iskolateremtő professzora voltál, s a Bielefeldi Egyetemet a szövegtannal, szövegnyelvészettel foglalkozók leginkább onnan ismerték, hogy az volt a Te székhelyed, kutatói műhelyt alakítóttál ki magad körül ott. Hogyan ívelt pályád a matematizáló bázisú nyelvtudománytól, a metodológiájában és apparátusában formálisabb

irányultságú generatív nyelvészetten át a szövegnyelvészet, a szövegtan, s egyre markánsabban kibontakozva a szemiotikai szövegtan kutatása felé?

Ahhoz, hogy kérdéseidre úgy válaszolhassak, hogy közben megpróbáljam „belülről megláttatni” gondolatvilágomat, néhány, szövegtani kutatómunkám sajátos jellegét meghatározó önéletrajzi momentum – legalább jelzésszerű – felsorolásával kell kezdenem.

Kicsi koromtól vonzódtam a kommunikációhoz: kis elemista korom óta rendszeresen én mondtam az iskolai köszöntő beszédeket, szavaltam ünnepi alkalmakkor, szerepeltem iskolai színelőadásokon stb. – 5-6 éves korom óta rendszeresen olvastam, az idő előrehaladtával egyre inkább elsősorban verseket. – A gimnáziumban az első osztálytól kezdve olyan (filozofikus, meditatív) magyartanárom volt, aki előszeretettel (mondhatnám azt is, hogy szinte kizárólag) a költőket tanította. – Ugyanakkor kedvenc tantárgyam volt a matematika is. Egyrészt azért, mert értettem, másrészt azért, mert anyagilag rászorulván 11-12 éves korom óta rendszeresen korrepetáltam (először osztály-, majd iskolatársaim, később más iskolák tanulóit is), s ennek során feltárult előttem az ugyanahhoz az eredményhez vezetni tudó módszerek sokfélesége, ami – ahogy most, visszatekintve, mondhatom – különleges szellemi-esztétikai örömet okozott. – 1951-ben (különböző, itt nem részletezendő okok miatt) matematika – fizika – ábrázoló geometria szakra iratkoztam be, s abból szereztem 1955-ben Debrecenben középiskolai tanári oklevelet. – Az irodalom, a művészet azonban matematikánárként is kísért, többek között azáltal is, hogy Zenei gimnáziumban kezdtem tanítani, és hogy azzal párhuzamosan pár évig szavalóként működtem a debreceni irodalmi színpadon. – Hogy az irodalomhoz ’hivatásszerűen’ is közelebb kerülhessek, megragadva az első gyakorlatilag realizálható lehetőséget, tanári működésem folytatása mellett 1957 – 1961 között elvégeztem a német nyelv és irodalom szakot is, ugyancsak Debrecenben. Irodalmi érdeklődésem ellenére szakdolgozatomat azonban (itt ugyancsak nem részletezendő okok miatt) bár irodalomhoz közeli, de eredendően nyelvészeti témából írtam.

Voltaképpen szakdolgozatom elkészítésével tettem meg az első lépést sajátos szövegtani kutatómunkám kibontakoztatása felé. Ezt a *sajátosságot* kezdettől fogva az határozta meg, hogy bepillantást kívántam nyerni a szövegalkotás és szövegbefogadás „műhely”-ébe és nem az, hogy egy bármilyen természetű nyelvészeti elmélet meggyőződéses hű képviselőjeként megpróbáljam annak tárgyátartományát szövegekre kiterjeszteni. Azt hiszem, hogy csak ezt a tényt folyamatosan szem előtt tartva érthető meg mindaz, amit ezen a téren kezdettől fogva tettem és teszek ma is.

Szakdolgozatom írása kapcsán szereztem tudomást arról, hogy a modern nyelvészetben a nyelvi / nyelvészeti és a matematikai kompetencia együtt kerülhet alkalmazásra. Ezt a lehetőséget alaposabban megismerni akarván, családommal Budapestre költöztem (1951-ben nősültem, s 1961-ben már négy gyermekünk volt), ahol először a Zenei Gimnáziumban és a Balett Intézet Gimnáziumában tanítottam matematikát és fizikát, így nemcsak megtartva, hanem ki is bővítve tanári munkám művészet-kotextusát. Budapesten első dolgom volt, hogy felkeressem Szépe Györgyöt, akitől mindenekelőtt arra vonatkozó tanácsot kértem, hogyan tájékozódhatnék legeredményesebben a modern nyelvészet tematikájában, elmondva neki, hogy milyen jellegű tájékoztató irodalmat keresek. A jelleg vázolásában nyelvi / nyelvészeti kíváncsiságom mellett természetesen szerepet játszott matematikusi beállítottságom is. Szépe erre a maga módján kijelentette, hogy

olyan irodalom, amelyet én keresek nincs, s mivel jó lenne, ha lenne, írjam meg én. Feladatoktól sohasem riadva vissza, s rendelkezve azzal a lehetőséggel, hogy szakirodalmat angolul, franciául, németül, oroszul egyaránt tudtam olvasni (ha nem is rendelkeztem megfelelő aktív nyelvi kompetenciával e nyelvek egyikében sem), elkezdtem e könyvet írni. Így született meg az általam említett, TIT kiadású könyvecske, hisz nem könyv, hanem csupán egy sokszorosított kiadvány volt.

1963-ban az Akadémia Számítástechnikai Központjának Gépi Nyelvészeti Csoportjába kerültem, de párhuzamosan részt vettem az Akadémia Nyelvtudományi és Irodalomtudományi Intézetének munkájában is. – Közben matematikai-nyelvész aspiráns lettem, aspirantúrámat azonban „Felettes Szervek” (nem szakmai okokból) másfél év után megszüntették. – 1964-ben életemnek egy testem-lelkem több okból is megviselő nehéz periódusa kezdődött, amely végül ahhoz vezetett, hogy 1969-ben elhagytam Magyarországot. 1969-ig azonban részt vettem a modern (elsősorban matematikai és / vagy generatív) nyelvészetről a legkülönbözőbb kontextusokban folyó, de szinte kivétel nélkül minden esetben Szépe kezdeményezte diszkusszióban és oktatómunkában. (Tudvalelvő, hogy abban az időben indult meg az ELTE-n a matematikai-nyelvészeti képzés.) Egyidejűleg – főleg irodalmi szövegek(!) elemzésének elméleti kérdéseivel foglalkozó – tanulmányokat publikáltam angol nyelven elsősorban a Számítástechnikai Központ *Computational Linguistics* című periodikájában, magyar nyelven pedig különféle folyóiratokban (*Kortárs, Valóság* stb.). Munkáim bibliográfiája 1990-nel bezárólag a Szegeden 1991-ben megjelentetett *A humán kommunikáció szemiotikai elmélete felé (Szövegnyelvészet – Szemiotikai textológia) / Towards a Semiotic Theory of the Human Communication (Text Linguistics – Semiotic Textology)* kétnyelvű kiadványban található.

Itt szeretnék arra is utalni, hogy az egyre intenzívebb szövegteni kutatáshoz vezető pályámnak az 1961 – 1966 közé eső kezdeti szakaszáról „Utam a szemiotikai szövegtenhez: A matematikai-nyelvészeti orientáció időszaka” címmel az 1991-ben megjelent *Könyv Papp Ferencnek* című publikációban adtam rövid áttekintő képet. Kollégáim kérésére azután e tanulmány főcímét továbbra is főcímnek megtartva, ezt az első tanulmányt 'sorozattá' bővítettem, amelynek – 1993-mal kezdődően – eddig 10 része jelent meg (mintegy 100 nyomtatott oldalnyi terjedelemben) a *Szemiotikai szövegten* című periodika köteteiben. Bár e sorozat 'annotált bibliográfia' jellegű, kérdésesre kimerítő, konkrét könyvekhez / tanulmányokhoz kötődő választ ebben a sorozatban találhat az érdeklődő olvasó.

De haladjunk tovább egy inkább diszkurzív természetű válaszadás jegyében. 1969 és 1971 között Svédországban éltem. Itt írtam meg az 1971-ben Nyugat-Németországban megjelent *Transformationsgrammatiken und eine ko-textuelle Texttheorie. Grundfragen und Konzeptionen* című könyvem, amelynek egy része 1971-ben az Umeåi Egyetemen (Svédországban) megvédett doktori disszertációm fejezetévé is vált. Pályámnak ehhez a periódusához minimálisan a következő megjegyzéseket tartom szükségesnek. Minthogy az 1957 – 1970 közötti időszak Chomsky elmélete létrejötté, első kiegészítése és térhódítása kezdeti szakaszának időszaka volt, ismervé annak a korábbi nyelvészeti teóriák bázisától eltérő, explicite megalapozott metodológiai bázisát, számomra nyilvánvaló volt, hogy a fentiekben jelzett alapvető érdeklődésem fenntartva, abban a bázisban keressek kiindulópontot a szövegteni kutatás számára. A könyv címében található „ko-textuális” jelző használatával arra utalok, hogy Chomsky elméletével kapcsol-

latot keresve, ebben a periódusban (s így ebben a könyvben is) arra a kérdésre kerestem választ, meddig lehet elmenni a szövegtani kutatásban csupán szövegen belüli (általam „ko-textuális”-nak nevezett) elemeket figyelembe véve. Vázolva természetesen az akkor már rendelkezésre álló néhány szövegtani kezdeményezést – beleértve a magamét – is. Egy nemcsak tartalmi, hanem tudományszervezési aspektust is érint annak rövid megvilágítása, hogy mi módon kerültem kapcsolatba szinte hihetetlen gyorsan a nemzetközi (mindenekelőtt a nyugatnémet) szövegtani kutatás kontextusával. E kapcsolat megteremtésében Jens Ihwe, német kutató játszott a közvetítő szerepét. Az 1968-ban Bukarestben megrendezett Nemzetközi Nyelvészkongresszussal kapcsolatban kezébe akadt az erre a kongresszusra jelentkezésként kiküldött absztraktom, amelyben egy irodalmi szövegek interpretálására szolgáló, nyelvészeti megalapozottságú elmélet körvonalait vázoltam. (Magán a kongresszuson személyesen sajnos nem vehettem részt!) Ennek alapján azonnal felvette velem a kapcsolatot, angol nyelven addig megjelent tanulmányaim zömét haladéktalanul lefordította német nyelvre és publikálta, s ő tett javaslatot annak a német kiadónak is, amelyik említett könyvem 1971-ben kiadta, hogy kérjen fel e könyv megírására.

A svédországi periódust 1972-ben egy rövid konstanzi, majd azután egy 1989-ig tartó bielefeldi periódus követte. A konstanzi periódusban – mint ahogy az számos magyar és nem magyar nyelvű publikációból ismert – tevékenyen részt vettem az első nyugatnémet (s egyben első európai) szövegnyelvészeti kutatócsoport megalapításában, majd kutatómunkájában, amelyhez magyarországi ’előtörténetem’-ből következően sajátos kompetenciával járulhattam hozzá: matematikai és nyelvész képzettséggel rendelkeztem, a német és francia nyelvű nyelvészeti szakirodalom globális ismeretén kívül, ismertem mind a modern angol, mind a modern orosz nyelvészeti szakirodalmat, beleértve a formális nyelvészet körében tett kezdeményezéseket is, és tapasztalatokkal rendelkezttem a számítógép, nem csak az orosz kontextusra szűkített, kezdeti nyelvészeti alkalmazásában is. A kutatás kerete Konstanzban is még mindig a formális, de már kon-textuális (szövegen kívüli) aspektusok figyelembevétele felé is táguló volt.

1972 októberétől a Bielefeldi Egyetem szövegcentrikus Nyelvészet és Irodalomtudományi Karának tanszékvezető professzora lettem. A szemantikai (jelentéstani) tanszék birtokosaként. Minthogy a Bielefeldi Egyetem akkori profilja elég széles körben ismertnek mondható, ennek taglalásával itt nem kívánok foglalkozni. Megjegyzem azonban, hogy mivel egy szöveg jelentésének létrehozásában nemcsak szűk és tág értelemben vett nyelvészeti faktorok, hanem a különféle kommunikációs helyzetek ismerete és a világra vonatkozó ismeret is jelentős szerepet játszik, kialakulóban lévő szövegelméleti keretem, amelyet kezdetben *szövegstruktúra – világstruktúra elméletnek* neveztem (és az elnevezés német nyelvi megfelelője alapján arra a „TeSWeST” szimbólummal utaltam), egyre újabb elemekkel bővült. Ezt a korszakot igen intenzív – a verbális szövegek jelentésének létrehozására irányuló – kutatómunka fémjelzi, amely egyrészt doktorandusokkal / doktorandákkal közösen végzett munkaként realizálódott (ebben az időszakban irányításom alatt kb. 25 disszertáció született), másrészt az Egyetemhez tartozó Interdiszciplináris Kutatócentrumban rendezett egy-egy – általában egyhetes – „workshop” keretében, amelyekben alkalmanként 20-25, zömmel más országokban működő, kutató vett részt.

Kutató- és oktatómunkám újabb fázisa kezdődött 1989-ben, amikor az olaszországi kicsi, de nagy múltú Maceratai Egyetem hívott meg egy nyelvfilozófiai tanszék professzoraként. Azóta is ott kutatok és oktatok, elméleti koncepciómat a multimediális

nyelvek és szövegek elemzése felé tágítva. Ebben a korszakban kezdtem koncepciómat *Szemiotikai Textológiának* nevezni

Szeretném remélni, hogy ezzel a talán kicsit túl hosszúra sikerült válasszal reagáltam kérdésednek (kérdéseidnek) ha nem is valamennyi, de legtöbb lényeges aspektusára.

[1.3.2. *Meglátásod szerint mi lehet az oka annak, hogy a szövegnyelvtani diszciplínák markáns tudományos státusának, elfogadottságának ellenére a mai napig elmaradt azok elismerése az intézményes háttér tekintetében az őket nevükben is viselő egyetemi tanszékek alapításával?*]

Áttekintve elsősorban külföldi, egyetemi munkahelyeid nevét, meglepőnek tűnhet – bár a Te kutatási érdeklődésed szempontjából releváns tudományos diszciplínák fejlődéstörténetét, státusát ismerők számára mégsem az talán –, hogy a szövegnyelvtan egyik legaktívabb művelője, irányzatainak, profiljának alakítója pályájának csúcsidejében olyan tanszékeken vagy azokon belül alapított egységekben töltött, tölti be vezető állást, amelyek nevükben nem viselik azt a specifikus tudományterületet, amelynek nemzetközi mércével mérve is ő az egyik legismertebb kutatója. A múlt század második felében, a szövegnyelvtan kialakulásával és a szövegnyelvtan egyre nagyobb térnyerésével érzékelhető volt az a tendencia, hogy bár diszciplinárisan elismerték, elfogadták létjogosultságát, sőt, státusa igen markánsan megerősödött magán a nyelvnyelvtanban, valamint a nyelvnyelvtan társtudományain belül, intézményes téren azonban mégsem láthatjuk igazán ennek a térhódításnak az eredményeit. Legkiválóbb művelői általában nyelvészeti, irodalomelméleti, pszichológiai vagy filozófiai tanszékeken dolgoznak. Tehozzád hasonló a helyzete Teun Van Dijknek Amsterdamban, Wallace Chafe-nek a Kaliforniai Egyetem Santa Barbarai Fakultásán, Deborah Tannennek a washingtoni Georgetown Egyetemen, Michael Hoeynek Liverpoolban, hogy csupán egy-két iskolateremtő nevét említsem. Magyarországon sincs jelenleg Textológiai Tanszék. Érdekes módon bizonyos mértékig hasonló a helyzet a pragmatika státusával és megítélésének történetével is. Azzal a tudományterülettel, amelynek kérdéskörei bizonyos fokig érintkeznek a szövegnyelvtanével, szövegnyelvtanával (az érintkezés jellegének, sajátosságainak tárgyalásával majd beszélgetésünk későbbi részeiben fogunk részletesebben foglalkozni). Mindkét diszciplína tudományos súlyának növekedéséről az őket címükben is megjelenítő nemzetközi folyóiratok, könyvsorozatok egyre nagyobb száma és ismertsége tanúskodik: gondoljunk csak például az általad is alapított *Text c. folyóiratra*, a Roy Freedle által létrehozott *Discourse Processes-re*, van Dijk új folyóiratára, mely a *Discourse Studies* címet viseli, a Jakob Mey által szerkesztett *Journal of Pragmatics-re*, a Nemzetközi Pragmatikai Szövetség (IPRA) *Pragmatics c. folyóiratára*, az amsterdami Benjamins Könyvkiadó által megjelentetett *Pragmatics and Beyond c. könyvsorozatra*, mely már a 93. kötetének kiadásánál tart, a szerkesztői tevékenységed mellett az igen neves berlini de Gruyter Könyvkiadó által megjelentetett *RESEARCH IN TEXT THEORY-ra*, a hamburgi Buske által kiadott *Papiere zur Textlinguistik* könyvsorozatra, melynek szintén Te vagy az egyik szerkesztője, az amerikai Ablex által kiadott *Advances in Discourse Processes c. kiváló könyvsorozatra*, hogy csak a nemzetközi viszonylatban legnevesebbeket említsem. Meglátásod szerint mi lehet az oka annak, hogy az említett diszciplínák markáns tudományos státusának, elfogadottsá-

gának ellenére a mai napig elmaradt azok elismerése az intézményes háttér tekintetében az őket nevükben is viselő egyetemi tanszékek alapításával?

Kérdésre biztos válasz már csak annak következtében sem adható, hogy a tényleges okok különböző országokban és / vagy különböző időszakokban különbözők lehetnek. Megjegyzéseimet a 70-es évek nyugat-németországi helyzetére vonatkozó feltevéseim alapján fogalmazom meg.

A 70-es évek elején Nyugat-Németországban egyidejűleg több egyetemen is (lásd például Münster, Bochum, Bielefeld) igény támadt a nyelvészeti indíttatású szövegtani kutatás intézményes biztosítására. Speciális tanszékek létrehozása azonban (nemcsak a szövegtani kutatás számára, hanem általában) meglehetősen hosszadalmas, bürokratikus procedúrát igényel. Az egyetemi autonómia következtében azonban az egyetemek (legalábbis az újonnan alapítottak) rendelkeztek azzal a lehetőséggel, hogy a számukra rendelkezésre álló tanszékeket viszonylag szabadon tölthessék be. A Bochumi Egyetem például, amely 1972-ben a többé-kevésbé tradicionális egyetemi struktúrát tervbe vevő alapítás kezdő fázisán túl volt, amely szövegtani tanszék létrehozását nem irányozta elő, a bielefeldi meghívással egy időben egy angol(!) tanszékét ajánlott fel nekem, mondván, hogy jelenleg más szabad tanszékük nincs, de szeretnék, ha odamennék. (A korábban említett frissen megjelent német nyelvű könyvem igen előnyös helyzetet teremtett számomra!)

Lényegesen és – nemcsak Nyugat-Németországban, hanem egész Európában (talán azt is mondhatnám, az egész világon) – egyedülállóan más volt a helyzet a Bielefeldi Egyetemen, ahol az alapítók a karok mindegyike számára sajátos profilt terveztek. Ez a sajátos profil a Nyelvészeti és Irodalomtudományi Kar számára azt jelentette, hogy például a nyelvészetben belül 'tudományági tanszékek'-et vettek tervbe, amihez az akkori reformhangulatban a minisztériumi jóváhagyást is el tudták nyerni. (Azt hiszem, nem kell külön hangsúlyoznom, hogy magának a karnak az elnevezése sem volt tradicionális.) Amikor tehát ez a kar 1972-ben létrejött (az egyetemen a matematikai és a jogi kar már korábban megkezdte működését), a Fonológia, Szintaxis, Szemantika stb. – s NB. Szövegelmélet – tanszékek betöltése kezdődött meg, éspedig úgy, hogy jóllehet volt külön Szövegelmélet Tanszék, a 'szövegcentrikusság' a többinek is alapvető meghatározó jegye volt. A tanszékek betöltésénél csupán 'formális' szerepet játszott kinek-kinek a papírforma szerinti 'előképzettsége': így kapta meg a szövegtan-orientált filozófus S. J. Schmidt a Szövegelméleti Tanszékét, a szövegnyelvészettel foglalkozó romanista H. Weinrich a Szintaktikait, én (a szövegek jelentését kutatni szándékozó matematikus és germanista) a Szemantikait, stb. Más szóval a tanszékek elnevezése nem volt releváns, mert mindnyájan 'szövegtanászok' voltunk. Aki a szövegtan történetét ismeri, tudja, hogy Nyugat-Németországban a szöveggel foglalkozó nyelvészek minimum 80 %-a a Bielefeldi Egyetemen kezdte meg működését, s közülük nem kevesen ott működnek ma is. Ennek oka elsősorban az volt, hogy a szóban forgó kar feladata lett volna az újonnan bevezetendő nyelvészet és irodalomtudomány tárgyak iskolai oktatása számára az új típusú középiskolai tanárok kiképzése. Ha annak okát keresem, hogy ezeknek az új tantárgyaknak a bevezetésére miért nem került sor (illetőleg hogy miért vált szükségessé a kar tervezett struktúrájának átalakítása), a Te kérdésre adandó válasz számára is meg tudok fogalmazni egy-két feltételezést.

A lehetséges okok „enyhébb” formája a kivételek kezeléséhez / tolerálásához szükséges bürokratikus készség hiányában kereshető. Említettem, hogy a kar működésének kezdeti szakaszában – a többi kollégával váltakozva – egy periódusban én is a fakultás dékánja voltam. Mindnyájunk közös tapasztalata volt, hogy a szakminisztérium legkülönbözőbb szintű munkatársainak, hogy úgy mondjam, „terhére esett” bennünket a többi egyetem miénkkal analóg karától eltérő módon kezelni. Ahhoz, hogy valami új létrejöhessen, és intézményesen megszokottá, konvencionálissá válhasson, akkor is meglehetősen hosszú időre van szükség, ha azzal szemben nincs szakmai ellenállás, vagy ha van is, az minimális. Kérdésemre általános válasz ennek alapján az lehet, hogy nagyon sok esetben nem látszik célszerűnek esetlegesen bonyodalmakat keltő új utakat keresni, ha a dolgok a nélkül is megoldhatók. S talán ez a helyzet a szövegtan egyetemi kutatásával és oktatásával is.

De itt rátérek a lehetséges okok egy „kevésbé enyhe” formájára is, a tradicionális szakok képviselőinek ellenállására. A bielefeldi tervek megvalósíthatatlanságának egyik oka véleményem szerint abban is kereshető / keresendő, hogy a hagyományos filológiák képviselői – abból kiindulva, hogy ők mindig is szövegekkel foglalkoztak, ami bizonyos értelemben véve igaz is – egy filológiákról (adott nyelvekről és adott nyelvű irodalmakról) ’leválasztott’ szövegszemlélettől (szövegtantól) elkezdték ’félteni’ szakmai pozíciójukat. (Attól kezdve, hogy Bielefelden meg kellett indítani eredeti terveink átalakító munkálatait, nem minden alap nélkül beszéltünk ’re-filologizálás’-ról!) Nem állítom, de (sajnos) kizártnak se tartom, hogy általánosságban a szövegtan meglehetősen lassú ’intézményes’ elfogadásának ez is egyik oka lehet.

S hogy végezetül pár szót a magyarországi helyzetről is szóljak. Örvedetesnek tartom, hogy a szövegtan egyre nagyobb helyet kap mind a középiskolai, mind az egyetemi oktatásban, valamint azt is, hogy a Szegedi Juhász Gyula Tanárképző Főiskola és a Debreceni Egyetem magukra vállalták két olyan szövegtani sorozat ’gazdájá’-nak a szerepét, mint a *Szemiotikai Szövegtan* és az *Officina Textologica*. Amit hiányolok, nem annyira az, hogy még egyetlen felsőoktatási intézményben sincs ’szövegtan tanszék’, hanem inkább az, hogy nincs szövegtan tematikájú önálló doktori program. Ettől függetlenül – és nemcsak bielefeldi múltamból, hanem mély szakmai meggyőződésből kifolyólag, amellyel nem állok egyedül – hiszem, hogy előbb-utóbb eljön annak az ideje, hogy a szövegtan (főképpen a multimediális szövegek tana) megtalálja nyelvészettől és irodalomtól intézményesen különállónak tekinthető (és kezelendő!) létformáját a középiskolától kezdve, az egyetemen át, az Akadémiával bezárólag. Úgy érzem, ez a modern kor sokáig halasztást nem tűrő követelménye.

[1.3.3. Látható módon a diszciplína a vizsgáldás elméleti kereteit tekintve korántsem egységes. Mi a véleményed erről a sokrétűségről, az irányok, irányzatok, elnevezések sokféleségéről? Melyek azok, amelyek a szövegtan elméletét és gyakorlatát a legegységesebb, a leghasznosabb módon gazdagítják, előre viszik?]

Sokszor gondolkoztam azon, vajon mi lehetett az oka annak, hogy a szövegnyelvészet, valamint a szövegtan kutatására irányuló érdeklődés Európában mutatkozott meg, s nem más földrészeken, így például Amerikában. Érdekes módon az Amerikai Egyesült Államokban az ilyen irányú rendszerszerű kutatások az európaihoz képest jelentős fázis-

késéssel indultak be, s jellegükben is jelentős eltéréseket mutattak, mutatnak ma is. Azért fontos ezt kiemelni, mivel ugyanakkor a nyelvészeti pragmatika iránti érdeklődés igazi hazájának inkább az USA, mint Európa tartható, s jól tudjuk, a pragmatika, vizsgálatának skópuszát illetően számos tekintetben kötődik a szöveg tanulmányozásához. A szöveg tanulmányozásának már az elnevezését illetően is lényegi eltérések léteznek Európa és Amerika között. Az Óvilágban inkább a szövegnyelvészet, szövegtan elnevezéseket (textlingvisztika, textológia) használják a diszciplína azonosítására, míg az Újvilágban a szövegvizsgálattal foglalkozó tudományt leginkább diskurzuselemzésnek nevezték el, s így nevezik ma is. Az angolszász Európában is inkább az utóbbi elnevezést használják, sőt, voltaképpen éppen az angolok honosították meg azt az irányzatot, kutatási területet, amelyet manapság kritikai diskurzuselemzésnek hívnak, s melynek térhódítása egyre jobban érzékelhető. Maga van Dijk is, akit az európai szöveggrammatika, szövegnyelvészet, majd textológia rendszerszerű kutatása egyik megalapozójának tarthatunk – ő, ugye, a kognitivisták irányú szövegtani kutatások egyik legmarkánsabb képviselője –, az utóbbi időben diskurzuskutatásnak nevezi az általa művelt diszciplínát, s újabb könyveiben, tanulmányaiban, amelyekben többek között a média nyelvezetét, szövegiségét vizsgálja produkciós és befogadói szemszögből, az ún. kritikai diskurzuselemzés kutatójának vallja magát. Más földrajzi területekre evezve azt láthatjuk, hogy például Japánban a pragmatista, szemiotikai szövegtan fejlődik leginkább, hogy a Sperber-Wilson nevéhez fűződő relevanciaelmélet térhódítása az ázsiai országokban, leginkább a Távol-Keleten igen erőteljes, míg a dél-amerikai országokban ismereteim szerint klasszikus értelemben vett európai karakterű kutatások terjedtek el leginkább. S akkor még nem is említettem az argumentációval foglalkozó európai bázisú kutatásokat, vagy a dialóguselemzés irányzatát, amelynek kiindulópontját az európai és amerikai bázisú formalista iskolák képezték, s ami manapság is egy igen markánsan megmutatkozó vonulatát képezi a szövegtan körébe tartozó vizsgálódásoknak.

Látható módon a diszciplína a vizsgálódás elméleti kereteit tekintve korántsem egyseges. Mi a Te véleményed erről a sokrétűségről, az irányok, irányzatok, elnevezések sokféleségéről? Melyek azok, amelyek a szövegtan elméletét és gyakorlatát a legmarkánsabb, a leghasznosabb módon gazdagítják, előre viszik?

Mielőtt kérdésemre válaszolnék, néhány megjegyzést kívánok tenni, annak 'bevezetése'-hez.

Egyrészt igaz, amit a (hogy egy viszonylag semleges szakkifejezést használjak) 'szövegmegeközelítés' nem európai kontextusáról mondasz, másrészt az európaiakat is kellő differenciáltsággal kell nézni, ahogy azt az „angolszász Európával” kapcsolatban te magad is teszed. Ami az USA-t illeti, nem szabad azonban megfélemlenünk sem Pikenak, sem Nida bibliafordító csoportjának az európai kutatást megelőzően kidolgozott szövegmegeközelítés-módjairól, s persze Harriséről sem. Valamennyiben megtalálható a nyelvi szövegösszetartó erők feltárásának és leírásának igénye, ha a szöveg 'szakszó' helyett a 'diskurzus' szakszót használják is.

Figyelembe kell venni ezen kívül mind egy dominánsan nyelvi, mind egy dominánsan kulturális tényezőt is, amely a szemléleteket befolyásolja. Ami a nyelvit illeti, bármelyik egynyelvű angol szótárt felülte azonnal világossá válik, hogy a „text” (a „szöveg”) szó mást jelent egy angol anyanyelvű számára, mint egy svéd, német, vagy akár magyar

anyanyelvüére. (Amikor 1973 elején a konstanzi csoport kutatási irányairól és kezdeti eredményeiről beszámoló – Hannes Rieserrel közösen szerkesztett – tanulmánygyűjtemény kéziratát a Hollandiában székelő, nemzetközi hírnévnek örvendő Reidel Kiadóhoz benyújtottuk, azonnal kifogást emeltek a címe („Studies in Text Grammar”) ellen, és pedig elsősorban nem a „Text Grammar”, hanem a „Text” miatt, mondván, hogy a „Text” a mi általunk használt értelemben angolszász kontextusban nem használatos. Csak meglehetősen hosszú és kemény ’retorikai küzdelem’ után engedett végül a kiadó, és a könyv az eredetileg általunk választott címmel, amellyel többek között a ’diskurzuselemzéstől’ is el akartuk határolni magunkat, még 1973-ban megjelent.)

A kulturális tényező egyrészt az elméletalkotáshoz való hozzáállásban mutatkozik meg, másrészt az elméletalkotás során követendő ’mintaképek’ megválasztásában. Az amerikaiaknak a humán tudományokban létrehozható / létrehozandó *elméletek formájával* kapcsolatos elképzelései mások, mint például az európaiaké, különösképpen pedig a németeké. Ezen a téren valamiféle ’empirikus szabadság’ áll szemben a ’formális kötöttség’-gel (Azt hiszem, jelenleg Chomskynak is több követője van Európában, mint az USA-ban, annak ellenére, hogy a kezdeti formális kötöttségből az idők folyamán elég sok mindent feladott. Ebben persze – legalábbis, ami az USA-t illeti – politikai állásfoglalásai is szerepet játszhatnak.) A kulturális tényezőkhöz tartozik továbbá a tudományos diskurzus előnyben részesítendő *stílusához* való viszony. Ha a ’tudományos munká’-ban választani kell a között, hogy ’szépen’ vagy ’egyértelműen’ fejezzük-e ki magunkat (márpedig sokszor választani kell, mert a kettő együtt nem mindig realizálható), a ’latin elme’ (azaz a francia, olasz, spanyol) hajlamosabb az előbbit választani, a ’germán elme’ (elsősorban a német) hajlamosabb az utóbbit. A szövegvizsgálat területén a kulturális tényezők befolyását tovább bonyolította a *francia strukturalizmus* hatása, illetőleg az általa kiváltott ellenhatások. Ebben a vonatkozásban is jelentős szerepet játszott a konstanzi kutatócsoport, valamint a csoporthoz csatlakozó Jens Ihwe által szerkesztett *Literaturwissenschaft und Linguistik. Ergebnisse und Perspektiven* címmel 1972-ben megjelent több kötetes mű, amely irodalmi művek elemzésében felhasználható modellek sorát mutatta be. (Ebből a műből később egy válogatást zsebkönyv formában is kiadtak.)

Annak érzékeltetésére, hogy a francia strukturalizmus nyújtotta lehetőség helyett (vagy minimálisan: mellett) más lehetőség keresésére mekkora volt az igény, a magam közvetlen tapasztalatai alapján ’spanyol példá’-ra hivatkozhatok. Azt hiszem, hogy ennek az igénynek (és talán Ihwe műve hatásának is) köszönhetően jött létre 1974 körül a spanyol irodalomtudomány, mind Spanyolországon belül, mind Spanyolországon kívül; nagy hatású képviselőjével, Antonio Garcia Berrioval voltaképpen mindmáig tart kapcsolatomban. Ennek a kapcsolatnak egyik ’terméke’ többek között az 1978-ban Madridban *Lingüística del texto y crítica literaria* címmel publikált könyvünk, amely elméleti tanulmányok mellett spanyol irodalmi művek elemzésének bemutatásával szemlélteti a szövegnyelvészet és irodalomelmélet (irodalomkritika) kapcsolatának lehetőségét. Ez a könyv – Garcia Berrio és tanítványai révén – azután több spanyol egyetemen hatást gyakorolt a nyelvészet és irodalomkritika oktatására, és közvetve éreztetette hatását több latin-amerikai országban is. (Sőt: az ezt a spanyol kötetet felfedező egyik japán romanista révén 1990-ben Tokióban megjelent egy kettőnk újabb tanulmányait tartalmazó kötet japán nyelven.)

A spanyol nyelvterületre kifejtett hatás – ami az én koncepciómat s azon keresztül a szövegtani koncepciókat általában illeti – jelenleg olyan formában él tovább, hogy egyrészt ez évben fejezi be Madridban egy spanyol doktoranda a Szemiotikai Textológiáról írt disszertációját (ez lesz a harmadik disszertáció erről a témáról), másrészt a Murciai Egyetem (amelyik évek óta szövegtani nyári kurzusokat tart) *Tonos* néven létrehozott egy interneten hozzáférhető elektronikus folyóiratot, amelynek első számában egy általuk felkért munkatárs közöl rólam egy (velem folytatott hosszú beszélgetésre támaszkodó) 'személyes beszámoló', amelyet azután a második számban egy koncepciómat ott is bemutató hosszabb, spanyolra fordított tanulmányom követ.

Ezekből a megjegyzésekből még egy dolog kirajzolódik: a tudományos munka szervezésének a fontossága, legyen az kívülről vagy belülről történő menedzselés. A konstanzi kutatócsoport nem jött volna létre a korán elhunyt Péter Hartmann nagyrészt kívülről, mondhatjuk 'dominánsan metaszintről' menedzselő szervező munkája nélkül; a nyelvészet nem fejtette volna ki olyan gyorsan és intenzíven az irodalomtudományra gyakorolt hatását Ihwe szerkesztői-szervezői munkája nélkül, és a spanyol nyelvterület szövegtani orientációja sem jött volna létre olyan intenzíven, mint ahogy létrejött Garcia Berrio kívülről is belülről is menedzselő szervező-kutató munkája nélkül.

Ezeknek az adatoknak az említését elsősorban annak szemléltetésére szántam, hogy felfogások sok esetben sajátos „búvópatakok” formájában jutnak el egyik helyről a másikra.

Végül, megfogalmazott kérdéseidhez térve, válaszom egyszerű is, meg bonyolult is. Mindenekelőtt hangsúlyozni szeretném, hogy az irányzatok sokféleségének örvendek, az elnevezések sokfélesége pedig csak annyiban zavar, ha zavar, amennyiben megnehezíti / megnehezítheti az elsősorban nem a szöveg vagy diskurzus kutatására specializált, hanem inkább annak eredményeit felhasználni akaró szakemberek tájékozódását. Ez idáig még viszonylag egyszerű válasz. A bonyolult a másik kérdésre vonatkozik. Arra a kérdésre ugyanis, hogy „Melyek azok [az irányzatok], amelyek a szövegtan elméletét és gyakorlatát a legmarkánsabb, a leghasznosabb módon gazdagítják, előre viszik?”, általános jellegű válasz nem adható. Kinek-kinek a válasza attól függ, hogy milyen fogalmi keretben közelít e kérdéshez. Más szóval: attól függ, hogy a 'tárgyterület', 'cél', és 'módszer' lehetséges hierarchikus elrendezései közül melyiket részesíti előnyben, melyiket tartja saját maga számára elsősorban relevánsnak. Itt azonban, az intuitív megértés elégséges voltát feltételezve, meg kell állnom, mert különben egy önálló tanulmány írásába kellene kezdenem.

[1.3.4. Hogy látod a magad helyét a szövegtan fejlődéstörténetének különböző állomásait illetően, különös tekintettel a 20. század legvégére, illetve a 21. század elejére vonatkozóan, amikorra egyre határozottabban fogalmazódott meg részedről a szemiotikai szövegtan komplex, modell értékű kutatása. Hogyan foglalnád össze az általad képviselt szövegtani koncepció, modell lényegét, sajátosságait?]

Tudom, hogy a következő kérdésekre szinte lehetetlen lesz válaszolni a jelen interjú szabta terjedelmi keretek miatt, mégis hadd kérdezzek meg arról, hogy Te magad hogy látod a magad helyét a szövegtan fejlődéstörténetének különböző állomásait illetően, különös tekintettel a 20. század legvégére, illetve a 21. század elejére vonatkozóan, amikor-

ra egyre markánsabban fogalmazódott meg részedről a szemiotikai szövegtan komplex, modell értékű kutatása. Hogyan foglalnád össze az általad képviselt szövegtani koncepció, modell lényegét, sajátosságait?

Kérdésedre valóban nem könnyű válaszolni, válaszom ennek következtében inkább 'jelzésszerű' lesz, mint 'közvetlenül felfoghatóan tartalmi'.

Mint azt hiszem, publikációim alapján világos, szövegtani kutatásom mindhárom periódusában *interszubjektív módon alkalmazható integratív elméleti keret* létrehozására törekedtem, azaz a *verbális ko-textuális* elméleti keret kidolgozásának időszakában ugyanúgy valamennyi abban a keretben lehetséges aspektus explicit figyelembevételét kíséreltem meg, mint a *verbális kon-textuális*, illetőleg (jelenleg) a *multimediális kon-textuális* elméleti keret kidolgozásában. Azt hiszem, ez jellemzi leginkább a szövegtani kutatás általam választott útját és különbözteti meg – hogy előnyére vagy hátrányára-e, azt mások megítélésére bízom – a mások által választottakétól, akik többsége általában egy-egy aspektus vizsgálatára szorítkozik és / vagy egy-egy (eredetileg többnyire más célra létrehozott!) elmélet keretében próbál megmaradni.

Amikor arról van szó, hogy *koncepcióm alapvonásait* kell összefoglalnom, akkor általában a következőket hangsúlyozom (itt az *Officina Textologica* 1997-ben megjelent 1. füzetéből idézek, 60-62):

A szövegtani kutatás jellegét – mint minden más kutatását – *tárgyának, céljának és módszerének* együttese határozza meg. Az én törekvésem egy olyan szövegtan (kommunikátumtan?) létrehozása,

- (a) amely intuitíve szövegnek minősíthető (nem szükségképpen csak lexikai verbális elemekből álló) kommunikátumokat tekint kutatása tárgyának – szűkebb értelemben véve azt, hogy mi módon lehet ezekhez a kommunikátumokhoz felépítés- és jelentésleírás(oka)t hozzárendelni;
- (b) amelynek célja elsősorban elméleti, azaz a kommunikátumok felépítésére és jelentésére vonatkozó ismeretek optimális megismerése és rendszerbe foglalása – ami közvetve természetesen nagy mértékben kell hogy növelje e szövegtan gyakorlati alkalmazhatóságát is; és
- (c) amely módszerében nemcsak nyelvészeti ismeretekre támaszkodik (mert tárgyat és célját tekintve nem támaszkodhat csak arra!), hanem egyrészt más jelrendszerekre (nem verbális médiumokra), másrészt általában a világra vonatkozó ismeretekre is – de módszere alapelvének a maximális mértékű explicitiségre törekvést tartja.

Ezt a szövegtant (kommunikátumtant) *szemiotikai textológiának* neveztem el.

Az elnevezés '*textológia*' összetevőjének használatával azoknak a félrevezető következtetéseknek a létrejöttét (létrehozását) szeretném megakadályozni, amelyekre a szövegkutatással foglalkozó diszciplínák többi megjelölése – 'szöveggrammatika', 'szövegtan', 'szövegnyelvészet', vagy 'szövegelmélet' – lehetőséget ad.

Az elnevezés '*szemiotikai*' összetevőjének pedig azt a funkciót szántam, hogy találó következtetéseket sugalljon. Ilyen találó következtetésnek tekintendő mindenekelőtt a

következő három:

- A kommunikátumokat ez a diszciplína sajátos 'jelölő-jelölt' struktúrával rendelkező *komplex jelek*nek tekinti.
- A kommunikátumok felépítésében ez a diszciplína *verbális és nem verbális* (pl. képi-illusztratív, zenei stb.) *jelrendszerekhez tartozó elemek* jelenlétét egyaránt megengedi.
- A kommunikátumokat ez a diszciplína mind *szintaktikai* (általános értelemben véve *formai*) felépítésük, mind *szemantikai* (intenzionális és extenzionális értelmű jelentéstani) felépítésük, mind *pragmatikai* felépítésük (adott vagy feltételezett kommunikációs-situációbeli használatuk) szempontjából elemezni kívánja.

A szemiotikai textológia *alaptulajdonságai* röviden a következőkben foglalhatók össze.

A különféle kommunikációs-situációkban létrehozott és befogadott – általa komplex jelekként kezelt – uni- és multimediális kommunikátumok (különös tekintettel a 'szöveg'-nek nevezett multimediális, de dominánsan verbális kommunikátumok) interpretálása céljára szolgáló diszciplína.

Mint ilyen

- a lehetséges kommunikációs-situációk, a lehetséges (uni- és multimediális) jelrendszerek, valamint a lehetséges uni- és multimediális kommunikátumok tipológiájára támaszkodik, de sem valamely médiumhoz (sem valamely természetes nyelvhez), sem valamely kommunikátumtípushoz nem kötött;
- a kommunikátumokat nem egyszer s mindenkorra statikusan adott objektumokként, hanem fizikai megjelenési formájuk (fizikai manifesztációjuk) és e megjelenési forma (manifesztáció) mindenkor befogadói (interpretátorai) interakciójának eredményeként kezeli;
- sajátos 'komplex jel'-összetevőket megkülönböztető kommunikátummodellel operál;
- a kommunikátumok felépítésére vonatkozóan sajátos organizációformákat értelmez, amelyek között a hierarchikus kompozicionális organizáció (mind szintjeit, mind e szintek egységeit tekintve) centrális helyet foglal el;
- különféle kommunikátummegközelítés-módok és interpretációtípusok között tesz különbséget; a kommunikátummegközelítés-módok között jelentős szerepet szán a kreatív megközelítéseknek, az interpretációtípusok között centrális jelentőséget tulajdonít az értelmező interpretációknak;
- a kommunikátumok létrehozása és interpretálása folyamán a kommunikátorok által felhasznált bázisok (tudás-, hipotézis-, preferencia- és diszpozíciórendszerek) létrehozásának különféle lehetőségeivel számol;
- a bázisok és az interpretációk (mint végeredmények) explicit bemutatá-

- sa számára különféle reprezentációs nyelvek (rendszerek) alkalmazását tartja szükségesnek;
- a fentiekben felsorolt tulajdonságaiból következően interdiszciplína.

Tisztában vagyok azzal, hogy ez a felsorolás így 'túlságosan tömör'. A Szemiotikai Textológiára vonatkozóan bővebb (és ezért 'emészthetőbb') információ a Benkes Zsuzsával együtt írt *A szöveg megközelítései* címmel 1998-ban megjelent könyvünkben, valamint az *Officina Textologica* és a *Szemiotikai Szövegtan* periodikák kötetiben található.

[1.3.5. *A következőkben olyan kérdéseket szeretnék felvetni, amelyek az általad képviselt szövegtani modell sarkalatos pontjainak mondható fogalmakat, fogalomköröket illetik. Az 1998-ban megjelent – Benkes Zsuzsával közösen írt – művet olvasva, feltűnt nekem az, hogy ott a háromszintű normarendszer elemei (a konnexitás, kohézió és koherencia) közül az első név szerint nem szerepel, annak ellenére, hogy a körébe tartozó tényezőket részletesen tárgyaljátok ott is. Mi az oka annak, hogy A szöveg megközelítései c. könyvben, annak tárgymutatójából kimaradt ez a terminus?*]

Köszönöm az előző kérdésemre adott tömör, összefoglaló jellegű, de elméleti koncepciód alappilléreit mégis határozott módon megfogalmazó válaszodat. A következőkben olyan kérdéseket szeretnék felvetni, amelyek az általad képviselt szövegtani modell sarkalatos pontjainak mondható fogalmakat, fogalomköröket illetik.

Kezdjük hát azokkal a sort, amelyek a szövegiségre vonatkozó, produktív és receptív síkon is érvényesülő, különféle összefogó erőket illetik, amelyeket én a különféle szinteken reprezentált és a befogadó számára az értelmezés során megnyilvánuló normarendszer komponenseinek tartok. A konnexitás, a kohézió és a koherencia szerepére, összefüggéseire gondolok itt elsősorban. Ezek szerepével, a hatókörükbe tartozó tényezők számbavételével részletesen foglalkoztál, s foglalkozol ma is, így például az előző kérdésre adott válaszodban meghivatkozott, az Officina Textologica 1997-ben megjelent első számában publikált programadó tanulmányodban, majd a szintén meghivatkozott, Benkes Zsuzsával közösen írt s 1998-ban megjelent, szintén programadó funkciót betöltő könyv releváns fejezeteiben. Mindkét műben leginkább a verbális kommunikációra vonatkoztatva tárgyalod, tárgyaljátok ezeknek a fogalmaknak s a tárgykörükbe vagy talán jobb úgy fogalmazni: hatókörükbe tartozó, a szövegiséget átható tényezőket, jelenségeket.

Az 1998-ban megjelent művet olvasva, mégis feltűnt nekem az, hogy ott a háromszintű normarendszer közül az első, a konnexitás név szerint nem szerepel, annak ellenére, hogy a körébe tartozó tényezőket részletesen tárgyaljátok ott is. Mi az oka annak, hogy A szöveg megközelítései c. könyvben, annak tárgymutatójából kimaradt ez a terminus?

Ami a „szövegiség”-et illeti, azzal kapcsolatban, azt hiszem, legjobb, ha abból a meghatározásból indulunk ki, amely többek között a Benkes Zsuzsával írt, *A szöveg megközelítései* főcímmel megjelent, kis könyvünkben is megtalálható (1998).

- *Csak bizonyos komplex jeleket* célszerű szövegnek neveznünk, és pedig azokat, amelyek egy tényleges vagy feltételezett kommunikációs-szituációban egy tényleges vagy feltételezett kommunikatív funkció betöltésére alkal-

masnak, 'jelölő-jelölt' kapcsolatként pedig az adott szituációra vonatkozóan összefüggőnek és valamiképpen teljesnek tarthatók (19).

Szükségesnek tartom továbbá, hogy az ehhez a meghatározáshoz fűzött megjegyzéseim közül legalább a következő kettőt idézzem:

Ahhoz, hogy ezt [a meghatározást] megfelelő módon értelmezhezzük, minimálisan azt kell tudnunk, hogy mi módon értelmezendők a benne használt 'kommunikációs-szituáció', 'kommunikatív funkció', 'összefüggő' és 'teljes' kifejezések. (uo.)

Majd később:

Egyértelműen meghatározó (azaz definatorikus) funkciójú belső tulajdonságokkal véleményünk szerint a komplex jelek *nem rendelkeznek*. Az, amit fentebb mondtunk – hogy tudniillik csak azokat a komplex jeleket célszerű szövegnek nevezni, amelyek 'jelölő-jelölt' kapcsolatként az „adott szituációra vonatkozóan összefüggőnek és valamiképpen teljesnek tarthatók” –, nem utal definatorikus értelemben belső tulajdonságokra. Itt is az adott befogadónak az adott befogadást megelőző tapasztalatai a döntőek. Ennek alapján maximum arról beszélhetünk, hogy a 'jelölő-jelölt' kapcsolat bizonyos tulajdonságai (a 'jelölő' többé-kevésbé interszjektív módon feltárható felépítésének jellege mint belső tulajdonság, illetőleg egy ahhoz hozzárendelhetőnek minősíthető 'jelölt' könnyebb vagy nehezebb létrehozhatósága) az adott szituációban megkönnyíthetik vagy megnehezíthetik az adott komplex jel szövegnek való minősítését.

Ez a megállapítás (miként a fenti is) természetesen nem zárja ki azt, hogy a kommunikátumok jelentős részével kapcsolatban egy nyelvközösség egy-egy adott időszakban egyöntetűen viselkedik, azaz egybehangzón szövegnek minősít egyeseket, míg másoktól ezt a minősítést egybehangzón megtagadja. Ezek az időszakok a konvenciók csaknem kizárólagos érvényességének az időszakai, amelyeket azonban a szóban forgó konvenciók átalakulásának időszakai választanak el egymástól. (25.)

Az 'összefüggőség' és 'teljesség' leírásához a következő négy kategóriát / kategóriapárt használok.

A *formai* (verbális szövegek esetében a *mondatgrammatikai*, illetőleg *szövegnyelvészeti*) összefüggőségre vonatkozóan a *konnexitás / konnex* kategóriapárt: pl. a *Péter tudja, hogy holnap el kell utaznia* mondat *konnexnek* tekinthető, miként a következő mondatlánc is: *Tegnap Péterrel beszélgettem. Elmesélte nekem, hogy mit látott Londonban.*

A *nyelvi-szemantikai* összefüggőségre vonatkozóan a *kohézió / kohezív* kategóriapárt: pl. mindkét következő mondatlánc *kohezívnek* tekinthető: *Péter ma fekete pontot kapott matekból. A csibész már megint nem készült. – Tegnap esküvőn voltam. A menyasszony nagyon szép volt.*

Abban a reményben, hogy a példák kielégítő információt szolgáltatnak a konnexitás és kohézió kategóriák alkalmazásának intuitív megértéséhez, részletekbe menő elméleti fejtegetésekbe itt nem bocsátkozom. – E két tulajdonság (legalábbis verbális szövegek esetében) *belső* tulajdonságnak tekinthető, ha talán a konnexitás egyértelműbben is, mint a kohézió. Ugyanakkor se nem szükséges, se nem elégséges feltételei a koherenciának, amely az én felfogásomban egyrészt nem *belső* tulajdonság, másrészt feltételez valamiféle teljességet.

A koherencia értelmezésének érdekében vezettem be a *konstringencia / konstringens* kategóriapárt, amelyet egy komplex jelben (egy szövegben) feltételezhetően kifejezésre jutó valóságos vagy képzelt világdarab összefüggőségének és teljességének a megjelölésére alkalmazok. A *Ma nem engedtem a fiam iskolába. Nagyon rossz volt az idő.* mondatpárban kifejezésre jutó világdarab, azt hiszem, legtöbbször által összefüggőnek és teljesnek tekinthető: a két esemény között ugyanis ok-okozati reláció tételezhető fel (összefüggőség), amelynek elfogadása / belátása más információt nem igényel (teljeség). A konstringencia tehát egy szöveghez képest egyértelműen külső kritérium.

A *koherencia / koherens* fogalom párt végül egy befogadó által egy szöveghez abban az esetben hozzárendelhető tulajdonságnak a megjelölésére használok, amelyben a befogadó az abban feltételezése szerint kifejezésre jutó világdarabot konstringensnek tudja tartani.

A *Ma nem engedtem...* mondatpár egyben azt is szemlélteti, hogy a koherenciának sem a konnexitás, sem a kohézió nem feltétele, ugyanis ez a mondatpár se nem konnex, se nem kohezív.

Mit használtunk és mit nem e fogalmak / szakszavak közül az említett könyvben és miért. A kohézió és koherencia szakszavakat használtuk, minthogy azok használata már „polgárjogot” nyert. A konstringencia fogalmát használtuk, de a konstringencia szakszót nem. Mivel úgy tűnik, hogy az idegen szavak használatával szembeni nyelvi türelem határai máshol húzódnak a biológiában vagy a kémiában, mint a nyelvészetben vagy a szövegnyelvben, ebben az esetben a különféle körülírások használata mellett döntöttünk.

Más a helyzet a konnexitás esetében. Mivel olyan szövegnyelvi létrehozásán fáradozom / fáradozunk, amelynek nem csak a verbális szövegek elemzésére és leírására kellene alkalmasnak lennie, olyan fogalmakat kell keresnünk, amelyek nincsenek mediumhoz kötve. A kohézió, konstringencia, koherencia viszonylag könnyű olyan értelmezést létrehozni, hogy alkalmazhatók lehessenek például képtörténetekre is. Nem ez a helyzet az eredendően (és viszonylag szorosan) a verbális szövegek grammatikájához kötődő konnexitással. (Tudvalévő, hogy a terminus Ajdukiewicz „Syntaktische Konnexität” című írásából került a grammatikába.) Hogy a konnexitás szakszó helyett is körülírást használtunk, azt (bár explicite nem bevallottan) a fogalom más mediális szövegekre nem könnyen átvihető volta is motiválta.

[1.3.6. *Véleményed szerint beszélhetünk-e a szöveg esetében mélyszerkezetről, van-e a szövegnek ilyen szintje?*]

Köszönöm a fogalmakat, azok hatókörét precízen tisztázó választ. Most arról szeretnék megkérdezni, hogy véleményed szerint beszélhetünk-e a szöveg esetében mélyszerkezetről, van-e a szövegnek ilyen szintje. A szövegnyelvi foglalkozók körében jól is-

mert az a tény, hogy 1972-ben van Dijk úttörő jelentőségű műve, a *Some Aspects of Text Grammars*, melynek koncepcióját nagymértékben sugallták a chomskyánus generatív nyelvészet ún. standard modelljének alappillérei, alapvetően épített a szöveg leírása során is a reprezentációnak mély- és felszíni szerkezeti szintjére. Van Dijk későbbi publikációiban, a szöveg mikroszerkezetének leírásakor is számol ezzel a kettősséggel. Úgy vélem, a Te szövegnyelvészeti, szövegtani kutatásaid fejlődéstörténetében is felmerültek ezek a fogalmak. Elméleti koncepciód mai rendszerében, a beszélgetésünk során többször is meghivatkozott, 1998-ban publikált könyvben viszont már egyértelmű az elhatárolódásod, elhatárolódásokat attól, hogy a szöveget a nyelvi rendszer egy adott, legfelsőbb szintjének tekintsük, ahogy azt még ma is számos prominens rendszernyelvész tené, s tezi is.

Mint hogy a szöveget nem tekintjük (mert nem tekinthető!) a nyelvi rendszer elemének, olyan értelemben mélystruktúrájáról se beszélhetünk, mint ahogy azt mondatok esetében tehetjük. NB. ezt a kijelentést is korrigálni kell, mert szigorú értelemben véve mélystruktúráról csak egyszerű mondatok és olyan alárendelő összetételű összetett mondatok esetében beszélhetünk, amelyekben az alárendelt mondat mondatrész értékű. Ahogy többek között Kiefer is hangsúlyozza, a rendszerhez sorolhatóság szempontjából a határ nem a mondatok és a (több mondatból álló) szövegek között húzódik, hanem az egyszerű és az összetett mondatok között.

Ugyanakkor érthető, ha valamiféle 'mélystruktúrát' keres az ember a szövegek 'felszíni szerkezete' mögött. Közelítsük meg ezt a kérdést a szövegbefogadó interpretációfolyamat és a szöveglétrehozó alkotófolyamat oldaláról, mindkét esetben különbséget téve a szövegek *relációs* és *linearizált* szerkezete között. (Azt a tényt, hogy vannak nem linearizált felszíni szerkezetű szövegek is – lásd a vizuális költészet körébe sorolható bizonyos műveket – egyelőre hagyjuk figyelmen kívül.)

A *szövegbefogadó* interpretációfolyamat eredményeként létrehozott relációs szerkezeteket (adott esetben ugyanarra a szövegre vonatkozóan is többfélet!) olyan ágrajz formájában reprezentálhatjuk, amelyek hasonlítanak a mondat mélystruktúrák ágrajzaihoz. (Egyszerűség kedvéért gondoljunk itt csupán rövid szövegekre, amelyek interpretálásakor az ágrajzban valamennyi szövegmondatot figyelembe vehetünk. – Ilyen ágrajzot mutatok be többek között az *Officina Textologica* 6. füzetében rövidesen megjelenő tanulmányomban.) Szándékosan beszélek ebben az esetben: 'relációs szerkezet'-ről, hogy elkerüljem a 'mélystruktúra'-val való – esetleg téves következtetésekhez vezető – összehasonlítást.

A *szöveglétrehozó* alkotófolyamat tárgyalása azonban nem képzelhető el olyan módon, hogy először relációs szerkezeteket 'generálunk', majd azokhoz különféle linearizált szerkezeteket rendelünk lehetséges manifesztációkként. A „kísértés”, hogy így próbáljunk eljárni, engem is megérintett, de rájöttem, hogy ez az út járhatatlan: a 'kiinduló relációs szerkezetek' nem lehetnek 'relátumok' valamiféle univerzális nyelven megalkotott reprezentációi, mert relátumok csak azoknak a – német terminológiában „Urbild”-nak nevezett – relátum-ímagóknak a következtében léteznek, amelyek által elképzeljük őket. A relátum-ímagók pedig olyan Janus-arcú entitások, amelyek által másik arcát a tőlük elválaszthatatlan sensus képezi, sensus pedig soha nem áll önmagában, azt minden esetben egy konkrét nyelvi elemekkel kitöltött formai szerkezet hordozza és így tovább. Más

szóval kiinduló relációs szerkezeteket csak abban az esetben tudnánk létrehozni, ha szövegeket generálni tudnánk, ami pedig nem lehetséges. Hogy a relációs szerkezet csak a nyelvi kifejezésre juttatás által létezik, azt mindnyájan tapasztaljuk, amikor egy kész szöveget összevetünk egy a szöveg létrehozása előtt létrehozott szövegvázzalattal. Egy szövegvilág létrehozásában a nyelv is világteremtő – ami persze nem jelenti azt, hogy egy szöveg létrehozása előtt fölösleges szövegvázzalot létrehozni!

[1.3.7. Az egyes kompozicionális szinteken azonosított jelenségek viszonyainak tekintetében összefonódások, áttételek mutatkoznak / mutatkoznak a konnexitást, a kohéziót és a koherenciát reprezentációsán megvalósító elemek, tényezők között. Jól értem, értelmezem ezeket a viszonyokat a Te modelled keretei között?]

Megvallom, erre a válaszra számítottam. Most pedig az általad az Officina Textologica 1. számában közreadott tanulmányod 69-71. oldalán olvasható, a komplex jelek kompozicionális szerveződésének szintjeit azonosító és egységeit leíró fogalmakról, az azok között fennálló viszonyokról szeretnék kérdezni. A leírásodban található példák meglátásom szerint kifejezetten a nyelvi rendszer reprezentációs szintjeinek elemkészleteihez igazodnak, ami a szintekkel kapcsolatos rendszerszerű értelmezés lépcsőfokait követi. Ugyanakkor felveted az egyes szintekre vonatkozóan a kontextuális értelmezés kérdését, hangsúlyozva azt, hogy esetében mindenkor a teljes szöveget, mint egészt kell szem előtt tartanunk. Az ember óhatatlanul a korábban már tisztázott konnexitás – kohézió – koherencia normarendszerének érvényesülésére, működésére is gondol itt. Értelmezésem szerint ezek közül az első kettő inkább a rendszerszerű fogalmak relációit illeti, míg a harmadik, a koherencia, szorosabb viszonyban áll a kontextuális értelmezés körébe tartozó tényezőkkel. Persze azt is tudom, hogy ez a szétválasztás korántsem ilyen egyszerű, hiszen az egyes szinteken azonosított jelenségek viszonyainak tekintetében összefonódások, áttételek mutatkoznak / mutatkoznak a konnexitást, a kohéziót és a koherenciát reprezentációsán megvalósító elemek, tényezők között. Jól értem, értelmezem ezeket a viszonyokat a Te modelled keretei között?

Ezzel a kérdéssel kapcsolatban mindenekelőtt azt kívánom megjegyezni, hogy míg korábban az egyik organizációtípus-párként *kompozicionális vs texturális* organizációról beszéltem, ma ennek a párnak a megjelölésére a *vertikális / hierarchikus kompozicionális organizáció vs horizontális / lineáris kompozicionális organizáció* szakkifejezéseket használom, minthogy mindkét típus a kompozicionális organizáció típusa.

Ennek az új terminológiának a jegyében kérdésed a *vertikális / hierarchikus kompozicionális organizációra* vonatkozik.

Bizonyos megszorításokkal el tudom fogadni megállapításodat, hogy „a *konnexitás* és a *kohézió* inkább a rendszerszerű fogalmak relációit illetik, míg a harmadik, a *koherencia*, szorosabb viszonyban áll a kontextuális értelmezés körébe tartozó tényezőkkel”. Megszorításaim a következők:

- (a) Mind a *konnexitás*, mind a *kohézió* elsősorban *szövegmondatok* (illetőleg *szöveg-tagmondatok*) közötti relációkra utaló terminusok. Amennyiben analóg relációk találhatóak / vélhetőek mondaton belüli

összetevők között, megvizsgálendő, hogy az ilyen mondatok kezelhető-e szigorú értelemben vett rendszermondatokként.

- (b) A kohéziót teremtő nominális kifejezések között kapcsolatot nagyon sokszor maga az interpretálandó szöveg hoz létre. Ezeknek az eseteknek mondaton belüli esetleges analógiái nem tárgyalhatók a nyelvi rendszeren belül maradva.
- (c) Végül a koherenciával kapcsolatban ismét utalni szeretnék egyrészt a konstringencia koherenciatemtő szerepére, másrészt arra, hogy sem a konnexitás, sem a kohézió nem szükséges feltétele a koherenciának.

[1.3.8. Miként vélekedsz a grice-i pragmatikai program, különösen az ún. együttműködési elv és az ahhoz kapcsolódó maximáknak a beépíthetőségéről rendszered keretei közé?]

Mindazok alapján, amit az előzőekben a konnexitással, a kohézióval és a koherenciával kapcsolatban feltett kérdéseimre válaszoltál, most meg szeretném kérdezni Tőled, hogy miként vélekedsz a grice-i pragmatikai program, különösen az ún. együttműködési elv és az ahhoz kapcsolódó maximáknak a beépíthetőségéről rendszered keretei közé. Grice-ra hivatkozva szándékosan kerültem az eredeti „konverzációs maximák” szakkifejezés használatát, hiszen az 1975-ben publikált, ma már klasszikusnak számító leírásuk óta rengeteg kutató tett kísérletet arra, hogy ne csupán a beszélt nyelvi szövegek, hanem a különféle típusú írásos szövegek elemzése során is alkalmazza őket.

Mínt hogy kérdésedre egyenes választ nem tudok adni, arra néhány megjegyzés megfogalmazásával reagálok.

(a) Egy szöveg befogadásának / interpretálásának *elsődleges* célját *értelmezésében* látom, azaz a szöveg fizikai testéhez (vehikulumához) legalább egy lehetséges *formai felépítés és / vagy jelentés* (más szóval formai és / vagy szemantikai architektonika) *hozzárrendelésében*. – Ahogy erre már korábbi válaszaimban is utaltam, én bármely szöveg formai és / vagy szemantikai architektonikáját az adott szöveg fizikai teste (vehikuluma) és a befogadó / interpretátor befogadásnál / interpretálásnál működő ismeretei, hiedelmei és elvárásai között létrejövő *interakció* eredményeként kezelem.

(b) Befogadás és interpretálás között a fentiek értelmében egyenlőségjelet téve, a következő feladatnak *alapvető interpretációtípusok* megkülönböztetését tartom.

Én mindenekelött az interpretációk *professzionális* és *privát* típusa között teszek különbséget. Globális megközelítésben azt mondhatjuk, hogy az első egy 'szakág' elvárásainak kíván eleget tenni, a másodikat valamiféle 'egyéni kíváncsiság (itt és most mit mond nekem az adott szöveg)' vezérli. – Mindkettő lehet *elméleti* vagy *spontán*: az első explicit módon követ az interpretáció során megválaszolendő valamely kérdéshalmazt (kérdésrendszert), a második azoknak az intencióknak a jegyében jár el, amelyek őt az interpretációfolyamat egyes fázisaiban dominálják.

Itt csak az *elméleti interpretáció* aspektusait tárgyalva, számomra következő típusainak elkülönítése látszik célszerűnek (lásd 1. ábra).

Az interpretáció tárgyai	Az interpretáció típusai		értelmez
VEHIKULUM	strukturális	deskriptív	1. fázis
és / vagy annak valamely összetevője	proce- durális	argu- mentatív	2. fázis

1. ábra

Az 1. ábra „Az interpretáció típusai” részének olvasata a következő.

Az *értelmező* interpretáció mint folyamat (az interpretálás első fázisaként) létrehozza az architektonikákat, az *értékelő* interpretáció (az interpretáció második fázisaként) különféle normarendszerek felhasználásával értékeli azokat.

Mindkét interpretáció lehet *deskriptív*, a létrehozott architektonikákat argumentáció hozzáadása nélkül bemutató, vagy *argumentatív*, a létrehozott architektonikák adekvátsága mellett érveket felsorakoztató.

Mind a deskriptív, mind az argumentatív interpretáció lehet *strukturális*, a vehikulum alkotóelemei közötti relációk statikus bemutatására irányuló, vagy *procedurális*, azt is kifejezésre juttató, hogy a vehikulum alkotóelemei közötti relációk 'felfedezése' milyen lépések egymásutánjában jött létre.

Könnyű belátni, hogy az *interpretációk alaptípusa* a másodlagos operációk végrehajtását nem igénylő *értelmező, deskriptív strukturális interpretáció*. Én eddigi kutatótevékenységem során elsősorban (azt is mondhatnám kizárólag) ennek az interpretációtípusnak az aspektusait elemeztem először csak verbális szövegekre, néhány év óta multimediálisakra is.

(c) Minthogy a Grice-i maximák megítélésem szerint az *argumentatív* interpretáció körébe tartoznak, azok figyelembevételének lehetőségével, szükségességével eddig érdeemben nem foglalkoztam.

(d) Amennyiben esetleges figyelembevételükre koncepcióm keretében is sor kerülne, annak következő három esetét tudnám elképzelni:

- a maximák dialógusokat tartalmazó szövegek dialógusrészeinek *értelmező argumentatív* interpretációjában való alkalmazását (kizárólag ilyen példákat tárgyal például de Beaugrande – Dressler *Bevezetés a szövegnyelvészetbe* című műve),
- a maximák dialógusokat (is) leíró / elbeszélő szövegek leírt dialógusrészeinek *értelmező argumentatív* interpretációjában való alkalmazását (ez az eset hasonló az előzőhöz),

- a maximák bármilyen szöveg értelmező leíró interpretációjának értelmező argumentatív meta-interpretációjában való alkalmazását (ebben az esetben egy metainterpretátor értelmezi az interpretátor és az interpretálandó vehikulum interakcióját).

[1.3.9. Véleményed szerint hogyan kapnak a strukturális értelmező interpretáció folyamatában szerepet a különféle tudástípusok, különös tekintettel az enciklopédikus ismeretekre, de bizonyos mértékig a generikus, valamint az egyéni, ún. privát tudásra is, valamint a konceptuálisan, mentális struktúrákba rögzített keret-, háttér- és forgatókönyvekben tárolt ismeretekre?]

A 2000-ben megjelent Szemiotikai szövegtan 13. kötetében olvasható tanulmányodban, de más írásaidban is úgy határozod meg a strukturális értelmező szerepét, hogy „feladata egy szövegvehikulumnak tartott szemiotikai objektumhoz (szükségképpen valamennyi jelösszetevőre kiterjedő) formai és szemiotikai architektonikát rendelni, amely architektonikának a létrehozása a szóban forgó szemiotikai objektum és az interpretátor interpretációfolyamatban alkalmazott tudás- / feltételezés- / elvárásrendszere interakciójának az eredménye. ... Az architektonika ... az interpretátor által létrehozott teoretikus konstruktum...” (17-18.)

Véleményed szerint hogyan kapnak ebben a folyamatban szerepet a különféle tudástípusok, amelyeket többek között Herbert Clark, de jómagam is jellemeztünk (Clark, 1992., Andor, 1998.), különös tekintettel az enciklopédikus ismeretekre, de bizonyos mértékig a generikus, valamint az egyéni, ún. privát tudásra is, valamint a konceptuálisan, mentális struktúrákba rögzített keret-, háttér- és forgatókönyvekben tárolt ismeretekre? Mekkora és milyen jellegű jelentőséget tulajdonítasz rendszered keretein belül ezeknek a strukturális szerveződéseknek? A keret-típusú, valamint az enciklopédikus ismeretek szerepéről korábbi tanulmányaidban Tőled is olvashattunk, már 1976-ban, amikor ezek a fogalmak nemzetközi szinten megjelentek a szakirodalomban, bár azok a tanulmányaid szemiotikai szövegtanod rendszerszerű megfogalmazásánál jóval korábban jelentek meg (Petőfi, 1976.a, b).

Mellőzve a kérdésed tematikájával kapcsolatos gondolataim filológiai rekonstrukcióját – és a „tudás- / feltételezés- / elvárásrendszer” három összetevője közül csupán az elsőre koncentrálna – válaszom röviden a következő.

Az interakcióban nyilván az úgynevezett generikus és az úgynevezett egyéni tudás egymástól elválaszthatatlan egységben kerül alkalmazásra. Számomra az alapkérdés az interakció eredményének explicit reprezentálása. Ezt úgy vélem megvalósíthatónak, hogy a 'megformáltság'-központú nyelvészet mind rendszernyelvészeti, mind szövegnyelvészeti ágában szükségesnek tartom egy (általam 'tezaurisztikus'-nak nevezett) szótárkomponens létrehozását / alkalmazását. A rendszernyelvészet tezaurisztikus szótára a konvencionálisnak tartható generikus tudást kell hogy rendszerbe foglalja, a szövegnyelvészeté az éppen interpretálandó szöveggel kapcsolatba hozható szöveg- és interpretátor-specifikusat, azaz mindkét szempontból az egyénit. Mindkét szótár formai és tartalmi felépítése azonos, a rendszernyelvészet szótára a szövegspecifikus szótárak létrehozásánál a 'vonatkoztatási alap' funkcióját tölti be.

A szótári 'szócikk' mindkét tezaurisztikus szótárban

'Explicandum = _{Expl} Explicans'

struktúrájú kanonikus (azaz az elmélet által előírt formai követelményeknek eleget tevő) szöveg.

A szócikkek alapegységei *formai* szempontból '(specifikált) funktor + argumentu-ma(i)' struktúrák (azaz, a kanonikus szöveg 'alapegységeit' imitálva, például nem a „menni” vagy „megy” igealak, hanem a '(vmilyen sebességgel) megy vki vmivel vhonnan vhová' struktúra). Ezekben a struktúrákban (amelynek összetevőire valamennyi önálló szófaj elemei 'leképezhetők') az argumentumok 'szerepindikátor + (a szóban forgó szerepet betöltő entitásra utaló) konstans / változó'-párok, amelyekben a szerepindikátorok a fillmorei 'mélyesetek' analogonjai.

A szócikkek alapegységei *tartalmi* szempontból egyrészt *szigorú értelemben vett nyelvi információkat* (szófajspecifikus tömorféma, toldalék stb.) tartalmaznak, másrészt *a legáltalánosabb értelemben vett tezaurisztikusokat / enciklopédikusokat*. Ez utóbbiak 'organizációformái' közé tartoznak többek között a sémák, tudáskeretek, forgatókönyvek is.

Tekintettel arra, hogy a rendszerspecifikus tezaurisztikus szótár a szemiotikai textológiai értelmező interpretáció keretében 'vonatkoztatási alapul' szolgál, nem döntő kérdés, hogy tartalmi szempontból milyen információkat tartalmaz.

[1.3.10. *Én az általad mondottak alapján az enciklopédikus ismereteket a tezaurisztikusnak elképzelt rendszernyelvészet, valamint a szövegnyelvészet szótárkomponens között közvetítő, híd szerepet játszó, de egyúttal önálló státusú tudástípusnak, ismeret-halmaznak vélem. Egyetértesz ezzel?*]

A generikus és az egyéni tudás helyéről, funkciójáról mondottakkal teljes mértékben egyetérték. Én azonban az ún. enciklopédikus jellegű ismeretek szerepének nagyobb jelentőséget tulajdonítok. Ez a tudástípus összetételében radikálisan eltér az egyéni tudástól, többek között abban a tekintetben, hogy benne rögzítettek az alapvetően sztereotipikus ismeretek. Véleményem szerint azt is fontos figyelembe venni, hogy az enciklopédikus ismeretekből szűrődnek ki nyelvi fejlődésünk adott szakaszaiban, legfőképpen életünk korai szakaszában, de gyakorlatilag felnőtt korunkban is folyamatosan a lexikális tudást képező ismeretek. Én az általad mondottak alapján az enciklopédikus ismereteket a tezaurisztikusnak elképzelt rendszernyelvészet, valamint a szövegnyelvészet szótárkomponens között közvetítő, híd szerepet játszó, de egyúttal önálló státusú tudástípusnak, ismeret-halmaznak vélem. Egyetértesz ezzel?

Megjegyzéssel 'tartalmilag' egyetérték ugyan, csupán az általad „enciklopédikus”-nak nevezett tudást a Szemiotikai Textológia keretében nem tudom explicit módon kezelni – s azt hiszem, nemcsak én nem tudom explicit módon kezelni, hanem úgy egyetlen koncepció keretében sem kezelhető.

A dolgot én a következőképpen látom. A *rendszernyelvészet* generikus tezaurisztikus szótárkomponense – ahogy előző válaszomban kifejtettem – egyrészt szűk értelemben vett *nyelvspecifikus* információkat tartalmaz, másrészt olyan (szűk értelemben vett)

enciklopédikusokat, amelyek már egy nyelvközösség által birtokolt 'lexikális tudás' részének tekinthetők, s mint ilyenek '(explicit módon) szótározottak'. A *szövegnyelvészet* 'adott szöveg'-specifikus tezaurisztikus szótárkomponensei – analóg módon – úgyszintén egyrészt *nyelvspecifikus*, másrészt *enciklopédikus* információkat tartalmaznak, mindkét információhalmaz eltérhet azonban a generikus tezaurisztikus szótárkomponensben tároltaktól. Az eltérés 'milyensége' ('tartalma') az interpretálandó szöveg fizikai teste és az interpretátor tudása / feltételezése / elvárása interakciójának a függvénye. Ami a szövegspecifikus enciklopédikus információk halmazát illeti, azok származhatnak egy teálatad értelmezett „híd” szerepet játszó (különbféle szakszótárakban, könyvekben, tanulmányokban lecsapódott feltételezésben / tapasztalatban esetleg már tetten érhető) „enciklopédikus tudáshalmazból”, de származhatnak olyan feltételezésekből is, amelyeknek lehet hogy semmi valóságalapjuk nincs, de alkalmazásuk nélkül az adott szöveg nem lenne szemantikailag értelmezhető.

Egyszóval elfogadom egy tágan (hídként) felfogható enciklopédia posztulálását, amelyre bizonyos esetekben hivatkozni lehet (esetleg hivatkozni kell), mint olyan tudáshalmazra, amelyből egy-egy interpretáció esetében szövegspecifikus enciklopédikus információk eredeztethetők, de ezt a tudáshalmazt csak 'intuitív' módon tartom kezelhetőnek.

[1.3.11. *Evezünk most más vizekre. Hol látod az általad kidolgozott szövegtani koncepció keretei között létrehozott modell alkalmazhatóságát a zenei kommunikátumok konstruálására és befogadására vonatkozóan? Jelenlegi ismereteink alapján milyen módon írható le, követhető a zenei szövegek architektónikája? Léteznek-e erre irányuló megközelítések, kísérletek?*]

Evezünk most más vizekre, térjünk át a kommunikátumok nyelvi típusától eltérő típusú szövegek tárgyalására!

Az uni- és multimediális szövegtan eddigi fejlődéstörténete elsősorban a nyelvi kommunikációhoz kötődő szövegfajták tanulmányozásával foglalkozott. A multimediális azonban felveti más médiumok behatóbb tanulmányozását. Ismereteim szerint a közeljövőben a multimediális szöveg megközelítései c. alatt megjelenő könyvetekben Benkes Zsuzsával a képi kommunikátumok szemiotikai szövegtanával foglalkoztok részletesen (Petőfi – Benkes, 2002.). Mivel megközelítéseket erről hamarosan, talán már a napokban olvashatjuk, így arról most ebben az interjúban nem kérdezek. Ugyancsak érdekes és az uni- és multimediális szemiotikai szövegtan szempontjából egyaránt ez ideig feltáratlan területet képez azonban a zene, a zenei szövegek vizsgálata. Te hol látod az általad kidolgozott szövegtani koncepció keretei között létrehozott modell alkalmazhatóságát a zenei kommunikátumok konstruálására és befogadására vonatkozóan? Jelenlegi ismereteink alapján milyen módon írható le, követhető a zenei szövegek architektónikája? Léteznek-e erre irányuló megközelítések, kísérletek?

Ami a Szemiotikai Textológia 'multimediális produktumok'-kal kapcsolatos alkalmazhatóságát / alkalmazását illeti, mindenekelett emlékeztetni szeretnék a 'multimediális kommunikátumok' és a 'multimediális szövegek' terminológiai megkülönböztetésére. A 'multimediális kommunikátum' szakkifejezést olyan produktumok jelölésére használjuk, amelyek felépítésében egynél több szemiotikai médium vesz részt, de azok egyike

sem a verbális médium, míg 'multimediális szövegek'-nek olyan produktumokat nevezünk, amelyek felépítésében egynél több médium vesz részt, s azok egyike a verbális médium.

A kutatás elsődleges tárgyai számomra / számunkra a *multimediális szövegek*. Jóllehet ezek adekvát tárgyalása is megkívánja a verbális és a nonverbális mediális összetevők egymástól független kezelését, ez utóbbiakat azonban végül mint multimediális szövegek összetevőjét vesszük figyelembe, ami a független elemzés eredményeit sajátos perspektívába helyezi.

Hogy kérdésed ezek alapján pontosítsam, Benkes Zsuzsával írott könyvünk nem a „képi kommunikátumok”-kal foglalkozik, hanem a „statikus, verbális elem + kép / diagram / ...-típusú komplex jelek”-kel. E kissé bonyolultnak látszó elnevezésnek a használatát az indokolja, hogy a szóban forgó komplex jelek esetében nem kívántunk egyik mediális összetevőnek sem elsőbbséget biztosítani.

Mielőtt kérdésedre érdemben válaszolnék, még egy kitérőt kell tennem. Mint te is tudod, Olaszországban a filozófia szakos hallgatóknak *nyelvfilozófiát*, a kommunikáció szakosoknak pedig *szemiotikát* oktatok, mindkét esetben multimediális-centrikusan, s e kurzusok keretében ott az egyetemi hallgatókkal is végzünk olyan kreatív gyakorlatokat, mint itthon középiskolásokkal, illetőleg tanári továbbképzések résztvevőivel. A multimediális szövegekre vonatkozó tapasztalatok ilyen módon onnan ide, innen pedig oda áramlanak. (Az olasz hallgatóknak – egy-egy megfelelő kompetenciával rendelkező végzős hallgató bevonásával – úgynevezett „didaktikai füzetek”-et is készítek, amelyekben minden esetben egy adott témára vonatkozó analitikus és kreatív munkánk relevánsnak tartható eredményeit gyűjtjük egybe. Ezek a füzetek egyrészt a kurzusok kísérő anyagát képezik, másrészt eligazításul szolgálnak tematikus államvizsga-dolgozatok készítéséhez. – Az eddigi legutolsó didaktikai füzet témája a „Comunicazione visiva: parole e immagini in comunicati statici”, ami azt hiszem fordítás nélkül is érthető.)

Ami most már a „zenei mediális összetevővel rendelkező multimediális szövegek”-et (különösképpen pedig a dalokat) illeti, azok a szemiotikai textológiai kutatás számára igen „hálás” témát jelentenek. Egyrészt azért, mert a zene éppúgy rendelkezik 'inszkripció-rendszerrel', mint a verbális szöveg, másrészt azért, mert a zene 'grammatikai' metanyelve analóg a verbális szövegek grammatikai metanyelvével, végül pedig azért, mert a zenei mediális komponenssel rendelkező multimediális szövegekben a két mediális komponens egymással párhuzamosan vesz részt a multimediális szöveg felépítésében. Az utóbbi három évben több nyelvfilozófiai kurzust tartottam 'zenei nyelv(ek)'-ről, a szemiotika előadások keretében „zenei mediális összetevővel rendelkező multimediális szövegek” gyakran szerepelnek gyakorlatok témájaként, ezenkívül zenei multimediális szövegek elemzéséről három, mind terjedelme, mind módszere szempontjából doktori disszertációnak is beillő államvizsga-dolgozat is született. Az ezekkel kapcsolatban szerzett tapasztalatok alapján nyugodtan mondhatom, hogy szemiotikai textológiai keretben ezek a multimediális szövegek is eredménnyel közelíthetők meg. (A következő „didaktikai füzet” témáját ezek a multimediális szövegek fogják képezni, s szeretném, ha az *Iskolakultúra* kiadásában eddig megjelent két kis szövegtan könyvhöz a jövőben egy zene tematikájú harmadik is társulhatna.)

[1.3.12. A zenei mediális összetevővel rendelkező multimediális szövegek mellett engem kíváncsisággal tölt el az, hogy milyen módon elemezhető a zenei kommunikáció, milyen fokon és jelleggel rejti magában a hangszeres zene a szövegiség jegyeit. Te hogy vélekedsz erről?]

Köszönöm a terminológiai pontosítást. A zenei mediális összetevővel rendelkező multimediális szövegek mellett engem mégiscsak kíváncsisággal tölt el az, hogy milyen módon elemezhető a zenei kommunikáció, milyen fokon és jelleggel rejti magában a hangszeres zene a szövegiség jegyeit, s Te hogy vélekedsz erről.

Milyen értelemben beszélhetünk például a zene vonatkozásában konnexitásról, kohézióról és koherenciáról? Ismerjük Bernstein nagy hatást kiváltó előadásait a múlt század 70-es éveinek második feléből, amelyekben kísérletet tett a zenei kommunikátum nyelvi keretekben történő, mégpedig a chomskyánus fogalomrendszernek megfelelő leírására, párhuzamot vonva a zenei és a nyelvi reprezentációs szintek között. Ő a legfelsőbb szintnek a „darab”-ot tekintette mind a zenei művek, mind pedig a nyelv esetében, mely fogalom tulajdonképpen megfeleltethető a (rendszernyelvészeti kategóriakörben tárgyalt) szövegnek. Előadásai nyomán a zenész Lerdahl és a nyelvész Jackendoff a tonális zene generatív grammatikájának kutatásával foglalkozott, leginkább olyan jegyek azonosításával s leírásával, amelyeket a Teáltalad bőségesen tanulmányozott szövegösszetartó normák közül leginkább a konnexitás körébe sorolnánk. Az ilyen jegyek persze jóval könnyebben azonosíthatók az instrumentális zene fejlődéstörténetének korábbi fázisaiban (így pl. a barokk vagy a klasszikus művekben), mint a mai zenei produktumokban. Talán azt is mondhatnánk, hogy a 20. századi zenét megelőző korszakokban a konnexitás, a „grammatikai” jellegű eszköztár nagyobb szerepet kapott a kompozíciók létrehozásában, mint a mai komolyzenében, utóbbiban a konnexitás kevésbé mutatkozik kötöttnek. A normarendszer másik két szintjét, a kohéziót és a koherenciát illetően a fent említett hírességek még nem voltak képesek rendszerszerű leírást adni. Újabbban azonban léteznek olyan zeneelméleti kutatások, főként a zene kognitív keretekben történő elemzésének keretében, amelyek a produkció és a recepció folyamataiban a sémaelméletből jól ismert fogalmakat használják. Talán az ilyen kutatások vezetnek majd el ahhoz, hogy többet tudjunk meg a zenei kommunikátumok kohéziójáról és koherenciájáról.

Túlságosan messzire mentem gondolataimmal? Tudatában vagyok annak, hogy kérdésem túlságosan a távolba mutat, de mégis felteszem azzal a céllal, hogy megtudjam, hogyan vélekedsz a Te koncepciód keretei között egy ilyen irányú kutatásról.

Azt hiszem, te is tudatában vagy annak, hogy kérdésemre akár csak egy globális válasz is minimum egy kisebbfajta tanulmányt igényelne. Ennek jegyében csupán néhány megjegyzésre szorítkozom.

Ismételten hangsúlyozni kívánom, hogy én elsősorban zenei komponenssel is rendelkező multimediális szövegekkel foglalkozom, amikor 'zeneművek' szemiotikai textológiai elemzéséről beszélek, kizárólag ilyen komponensek elemzésére gondolok.

Ebből következik az is, hogy ebben az esetben a zenei komponens szemantikai felépítése úgy szemantika, hogy összetevője az öt komponensként tartalmazó multimediális szöveg szemantikai felépítésének. (A 'koherencia' szakszót, azt hiszem, csak a verbális komponensre, illetve a multimediális szöveg egészére csak annak közvetítésével célszerű

alkalmazni.) – Annak alapján, amennyire ismerem a Chomsky ihlette schenkerianus generatív zeneműelemzést, ha abban különbséget is tesznek mély és felszíni struktúra között, az dominánsan szintaktikai jellegű.

Mind a 'konnexitás', mind a 'kohézió' szakszavak használatát helyénvalónak tartom nemcsak zenei komponensek, hanem verbális komponenssel nem társított zeneművek elemzésekor is, de az én véleményem is az, hogy a zeneművek architektónikája nagymértékben függvénye annak a zenetörténeti korszaknak, amelyben létrejöttek, amivel elemzésüknek is számolnia kell.

Valószínűnek látszik, hogy bizonyos korszakokban, így a barokkban is, a teljes zeneműveket *rendszer*elemekként lehet kezelni, s a 'zenei formaelemek' kapcsolatát a konnexitás, a 'zenei motivikus (tartalmi) elemek' kapcsolatát pedig a kohézió körébe lehet sorolni.

Összefoglalásul azt mondhatom, hogy úgy érzem, már a zeneművek nyelvészeti, filozófiai, szemiotikai, kognitív pszichológiai jellegű 'szövegtani' megközelítéséhez is felhalmozódott annyi elméleti megfontolás és tényleges elemzés, hogy nemcsak hasznos, de szükséges is lenne azokat szemiotikai textológiai keretben is újraértékelni.

[1.3.13. *Hadd kérdezzem meg, a zene mellett hogyan vélekedsz a tánc, elsősorban a balett hasonló keretek között történő vizsgálatáról, vizsgálhatóságáról?*]

Köszönöm a kutatásra inspiráló választ. Hadd kérdezzem meg, a zene mellett hogyan vélekedsz a tánc, elsősorban a balett hasonló keretek között történő vizsgálatáról, vizsgálhatóságáról?

A tánc szemiotikai textológiai megközelítésénél első lépésnek az *énekekkel együtt előadott népi tánc* vizsgálatát tartom, és pedig két okból. Egyrészt azért, mert ezeknek a multimediális szövegeknek az esetében egymással párhuzamosan futó verbális ének / zene és tánc mediális összetevőkkel van dolgunk, másrészt pedig azért, mert mindhárom mediális komponens rendelkezik inskripciórendszerrel (lásd az énekelt szöveg alfabetikus lejegyzését, az ének / zene konvencionális partitúráját, valamint a tánc Laban-féle táncírással létrehozott partitúráját). Természetesen a tánc esetében számolni kell egy kinézikus és egy proxemikus komponenssel, magyar népi táncok esetében ezen kívül különféle tárgyak (üveg, korsó, párna, bot stb.) használatával is. Ezeket együttvéve akár képi mediális összetevőnek is tekinthetjük: (Mindehhez igen jó inskripció (és képi reprezentációs) anyagot nyújt például a Magyar Népzene Tára *Lakodalom III.B* című kötete, ami természetesen nem jelenti azt, hogy csak a magyar és azok közül is csak az abban lejegyzett népi táncok elemzendők.)

A balett elemzése annyiból összetettebb, hogy explicitiségre törekedve annak esetében nem támaszkodhatunk a népi táncok inskripció és / vagy képi reprezentációihoz hasonló reprezentációkra. Elemzés tárgyát ott csak videofelvételek vagy közvetlenül TV vagy film számára készült balettek képezhetik.

Amíg a népi táncokkal kapcsolatban csak egyéni kutatómunkával szerzett tapasztalataim vannak, a balettel kapcsolatban vannak oktatás keretében szerzettek is. A nyelvfilozófiát a *szemiotikai értelemben vett nyelvek* filozófiájaként értelmezve, nyelvfilozófiai előadásaim témájaként minden évben más 'szemiotikai nyelv'-et választok. Így az egyik

évben a balettet választottam 'nyelv'-ként és annak konkrét, elemzendő megnyilvánulásaként a *Rómeó és Júlia* című balett négy – videokazettán dokumentált – változatát, amelyek egyike egy 'abszolút modern' változat volt. Ez a balett jó alkalmat nyújt az ebbe a típusba sorolható multimediális szövegek olyan aspektusainak elemzéséhez, mint például a következők: (a) hogy 'ültethetők át' táncnyelvi kifejezéssé a 'verbális kifejezések' (hogy 'utal' a verbális szöveg és hogy 'utal' a tánc), (b) hogy 'utal' (és hogy kapcsolódik szöveghez és tánchoz) a zene (lásd Prokofjev leitmotívumai, amelyek az egyes szereplők 'névjegye' funkcióját töltik be), (c) milyen hatással van a kinezikai és proxemikai komponensre az a szociokulturális kontextus, amelyben a balett 'lejátszódik', (d) milyen balett hozható létre a verbális szöveg első fokú (dominánsan betű szerinti) és milyen a másodfokú (dominánsan szimbolikus) interpretációja alapján – ez utóbbira volt jó példa a modern balettfeldolgozás figyelembevétele.

Tapasztalataim azt mutatják, hogy a Szemiotikai Textológia elméleti kerete olyan ná formálható, hogy abban a legkülönbözőbb multimediális szövegek szemiotikai megközelítése végrehajtható legyen. Nagy szerencsémnek tekintem, hogy nemcsak a kutatómunkámat, hanem egyetemi oktatómunkámat is ennek az elméleti keretnek a finomítása, tesztelése céljára fordíthatom.

[1.3.14. *Arra kérlek, fejtsd ki gondolataidat kicsit bővebben arról, hogy mi módon utal a verbális nyelv és mi módon a tánc, valamint arról, hogy milyen balett hozható létre a verbális szöveg első fokú (dominánsan betű szerinti) és milyen a másodfokú (dominánsan szimbolikus) interpretációja alapján.*]

Nagyon izgalmas elemzési aspektusokat vetettél fel válaszodban a balettel kapcsolatban. Annak tudatában, hogy ezek részletesebb kifejtése messze meghaladná a jelen interjú kereteit, mégis arra kérnélek, mondd el gondolataidat, elképzeléseidet főként az (a) és a (d)-ban említett vizsgálódással kapcsolatban.

Sajnos előző válaszom kiegészítése is „jelzésszerűen” szűkszavú lesz. Ezekről a kérdésekről nemigen lehet röviden, ugyanakkor tartalmasan beszélni. Ennek előrebocsátása után három megjegyzés.

Hogy 'utal' a verbális szöveg, hogy 'utal' a tánc. A verbális szövegekkel kapcsolatos referencia- / korreferencia-problematika ismert annyira, hogy azzal itt ne kelljen foglalkoznom. A táncnyelvi 'utalás' bizonyos táncok esetében közel áll a verbális jeleket használó utaláshoz, például egyes szakrális indiai táncok esetében, amelyeknek több száz kézműdolgozata szótározott is! Más esetekben a tánc történeteket érzékeltetni akaróan 'pantomimikus', ismét más esetekben elsősorban érzelmeket, lelkiállapotokat 'kifejező'. Verbális szövegre nem támaszkodó táncnyelvi 'művek' befogadása esetén döntő szerepet játszik az, hogy a koreográfus és a befogadó 'nyelv'-e mily mértékben közös.

Hogy 'ültethetők át' táncnyelvi kifejezésekké verbális kifejezések. A multimediális szövegek valamennyi típusa esetében alapvető annak elemzése, hogy mi az, ami csak verbálisan fejezhető ki, de a képi ábrázolás, a zene, vagy a tánc nyelvében nem. (Azt például, hogy három varjú van a szántóföldön, tudom képileg ábrázolni, de azt, hogy sok varjú van ott, nem tudom.). Egy irodalmi szöveget 'feldolgozó' balett esetében, annak vizuális befogadása előtt igen tanulságos azzal a szemmel olvasni a szöveget, hogy abból mi jele-

níthető meg a tánc nyelvén és mi nem, s utána a balettet arra figyelve nézni, hogy a koreográfus mit csinált a tánc nyelvén egyértelműen meg nem jeleníthető, de a történetből el nem hagyható szövegrészekkel. A *Rómeó és Júlia* szövegében például ott találjuk egyfelől azokat a shakespeare-i szójátékokat, amelyek jelentéshordozók, másfelől például azt a jelenetet, amelyben a barát az altatóital használatáról beszél. Ezek egyike se 'ültethető át' egyértelműen táncnyelvi kifejezéssé. (Ilyen esetek elemzéséhez különösen hasznos ugyanannak az irodalmi műnek egymástól különböző balett-feldolgozásait vizsgálni.)

Milyen balett hozható létre egy verbális szöveg első fokú (dominánsan betű szerinti) és milyen a másodfokú (dominánsan szimbolikus) interpretációja alapján. Amikor szimbolikus interpretáció alapján fogadunk be egy szöveget, akkor voltaképpen egy 'funkcionális transzpozíció'-t végzünk, azaz 'beleképzeljük' magunkat a szöveg valamely szereplője szövegben adott helyzetével analóg helyzetbe. Az analógia ebben az esetben választást / redukción is jelent, amennyiben a szövegbeli helyzet meghatározó jegyeiből bizonyosakat megtartunk, bizonyosakat figyelmen kívül hagyunk. Ez a funkcionális transzpozíció természetesen művek relációjában is „lecsapódhat”. Verbális mű – verbális mű relációjában például O'Neill az *Amerikai Elektrában* Aiszkhülosz *Oresteiájának* (egy lehetséges) modern megfelelőjét hozta létre. Verbális mű – illusztrált verbális mű relációjában szükségképpen is létrejönnek részleges funkcionális transzpozíciók. Például Jónás, mint Jónás nem ábrázolható. Ami ábrázolható, az egy emberalak, aki-ről a szöveg alapján 'tudhatjuk', hogy Jónás. Babits *Jónás könyvének* Borsos Miklós által leírt és illusztrált változatában találunk például „egy 'szem' látóterében fáradtságosan mozgó emberalak” rajzot. Minthogy ez az illusztráció már transzponál (az illusztráció nem tudja reprezentálni, hogy Jónás az isteni akarat végrehajtása elől próbál menekülni), abba könnyebb magunkat szimbolikus belehelyezni, mint magába a verbális szövegbe. Verbális mű – illusztrált verbális mű relációjában azonban létrejöhet teljes funkcionális transzpozíció is. Ez a helyzet például az *Énekek énekének* abban az illusztrált változatában, amely annak 'katolikus' interpretációja alapján jött létre: az illusztrációk itt a 'völegényt' Krisztusként, a 'menyasszonyt' az Egyházat megszemélyesítő Máriaként ábrázolják. Ezekhez hasonló transzpozíció található a *Rómeó és Júlia* történetet 'modernizáló' dán balett esetében is, amely az eredeti alapszituációból egy egymáshoz valamilyen ok miatt nem illő férfi és nő tragikusan végződő szerelmi vonzódását őrizte meg.

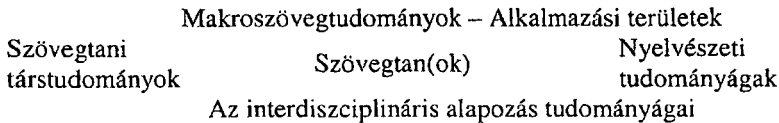
[1.3.15. *Hadd térjek még vissza egy kérdés erejéig a nyelvészethez. Hogy látod a korpusznyelvészet, vagy egyáltalán a korpusz alapú vizsgálat és a szövegtan kapcsolatát?*]

Köszönöm a gondolatébresztő választ. Mielőtt beszélgetésünk utolsó szakaszához érnék, hadd térjek még vissza egy kérdés erejéig a nyelvészethez.

Amikor munkáidban a szemiotikai szövegtannal összefüggő társtudományoknak a szövegvizsgálatot illető relevanciájával és skópuszával foglalkozol, a nyelvészeti részdiszciplínák között nem szerepelteted azt a még mindig fiatal, ugyanakkor viszont igen dinamikus fejlődő tudományterületet, amit korpusznyelvészetenek, vagy korpusz alapú nyelvészetenek neveznek. Nézetem szerint a korpusz alapú vizsgálatnak igen jelentős szerepe lehet a szöveg empirikus alapú tanulmányozásában. Bár a korpusz alapú nyelvészetet sokáig – nézetem szerint tévesen – pusztán módszernek tartották, manapság egyre jobban körvonalazódik annak elméleti státusa, s egyre nagyobb a térhódítása ennek a

diszciplínának. *S ugyan fejlődéstörténetének kezdeti szakaszában s tulajdonképpen még ma is leginkább a lexikális szintű kapcsolatok vagy a grammatika tárgykörébe tartozó jelenségek vizsgálata van a korpusz alapú kutatások középpontjában, mégis egyre markánsabban jelenik meg ezek mellett a szövegre irányuló vizsgálat igénye. Persze tudom, ezek még leginkább a rendszernyelvészet keretein belül maradnak. Te hogy látod a korpusz-nyelvészet vagy egyáltalán a korpusz alapú vizsgálat és a szövegtan kapcsolatát?*

Mint tudod, a szövegtani kutatásban szerepet játszó tudományágakat egy olyan diszciplínakeretben tárgyalom, amely leegyszerűsített formában a következőképpen szemléltethető:

Ennek a keretnek a felső két sora között kétirányú kapcsolatot értelmezek: (a) az egyik irányban a makroszövegtudományokban / alkalmazási területeken, a – nem korpuszelemzésből eredeztetett – nyelvészeti tudományágak, a szövegtan és a szövegtani társtudományok *alkalmazásra kerülnek*, (b) a másikban a nyelvészeti tudományágak, a szövegtan és a szövegtani társtudományok adott makroszövegtudományoktól / alkalmazási területektől *függően jönnek létre*.

Ez utóbbi irányhoz tartozik nyilván az általad „korpusznyelvészet”-nek nevezett diszciplína, amelyet azonban én nem sorolnék önálló tudományágként a nyelvészeti tudományágak közé. Ott változatlanul megmarad a három 'alapág': a rendszernyelvészet, a rendszer elemei használatának nyelvészete és a szövegnyelvészet, csupán ebben az esetben egy-egy adott korpusztól függő jelleggel.

Annak eldöntése, hogy milyen körülmények között, milyen célra és milyen módon lehet / célszerű korpusz(ok)tól függő szövegtanokról, illetőleg szövegtani társtudományokról beszélni, további kutatás tárgyát kell képeznie.

[1.3.16. *Nagyon fontosnak tartom, hogy szemléletmódodat és eredményeidet minél több hallgató ismerje meg a gyakorlatban az egyetemi alap-, valamint szakképzése folyamán egyaránt. De legalább ilyen fontosnak tartom azt is, hogy az anyanyelvi és idegen nyelvi tanári továbbképző programokban is lényeges helyet kapjanak nézeteid, modelled. Hogyan segíted Te az ilyen törekvéseket, s milyen eredményekről tudsz már beszámolni? Elsősorban a „hazai”, magyarországi helyzetre gondolok itt, de érdekelne a külföldön történő / történt hasznosítás eredményessége is.]*

Beszélgetésünk utolsó részében szövegtani kutatásaid eredményeinek hasznosításáról, hasznosíthatóságáról szeretnék kérdezni. Nagyon fontosnak tartom, hogy szemléletmódodat és eredményeidet minél több diák ismerje meg a gyakorlatban az egyetemi alap-, valamint szakképzése folyamán egyaránt. De legalább ilyen fontosnak tartom azt is, hogy az anyanyelvi és idegen nyelvi tanári továbbképző programokban is lényeges helyet kapjanak nézeteid, modelled széleskörűen ismert legyen azok számára, akik az ál-

taluk elsajátított szemléletmódot a közoktatás hétköznapjaiban is szem előtt tartják, képesek azt képviselni, elsajátíttatni, például a szövegproduktív és szövegbefogadási készségek és kompetencia fejlesztése terén. Hogyan segíted Te az ilyen törekvéseket, s milyen eredményekről tudsz már beszámolni? Elsősorban a „hazai”, magyarországi helyzetre gondolkodok itt, de érdekelne a külföldön történő / történeti hasznosítás eredményessége is.

Ehhez a kérdéshez nyilvánvalóan két oldalról lehet közelíteni: az egyik oldalról azt nézni, hogy mit tettem én (akár egyedül, akár azokkal együtt, akikkel egy célért dolgozunk) ennek a szöveg szemléletnek a megismertetése érdekében, a másik oldalról pedig azt, hogy milyen 'fogadtatás'-ra talált ez a szemlélet. Azt hiszem, érdemben én csak az elsőről szólhatok, a másodiktól – ha mondhatok is valamit – végérvényes megállapítást csak az a bizonyos 'utókor' tehet.

Ami engem (illetőleg bennünket) illet, úgy érzem, hogy az utóbbi tíz évben talán mindent megtettünk, amit megtehettünk. Ezt tanúsíthatják egyrészt a *Szemiotikai Szövegtan és az Officina Textologica* periodikák rendszeresen megjelenő számai, a különféle monografikus és gyűjteményes kötetek, valamint azok az iskolai segédkönyvek, tankönyvek, amelyekbe ez a szemlélet közvetve vagy közvetlenül utat talált. Ezt tanúsíthatják másrészt azok a továbbképzés célját szolgáló rendezvények (kezdve a Szegedi Nyári Akadémiáktól és folytatva a Kossuth Klubban, illetőleg más intézmények keretében létrehozott hosszabb-rövidebb ideig tartó szemináriumokkal), amelyek tematikája szorosan kapcsolódott / kapcsolódik ehhez a szöveg szemlélethez, továbbá a különféle középiskolák diákjaival folytatott kreatív gyakorlatok. (Ezeknek a rendezvényeknek a tapasztalatai publikációkban is lecsapódtak). Ide sorolnám végül azokat az egyetemi előadásokat is, amelyeket néhány év óta főleg a Kossuth Lajos Tudományegyetemen, Debrecenben tartok rendszeresen különféle szakok mind rendes, mind PhD hallgatóinak, és vagyok közvetlenül vagy közvetve disszertációk témavezetője. Ezen kívül, amikor erre csak lehetőség nyílt / nyílik, különféle konferenciákon is foglalkoztunk / foglalkozunk e szöveg szemlélet egy-egy aspektusával.

Megelégedéssel regisztrálhatjuk, hogy valamennyi felsorolt tevékenységünket mind a kollégák, mind a hallgatók, mind a diákok érdeklődéssel kísérték / kísérik. „Isten malmai” azonban – mint tudjuk – lassan örölnék. Hogy abból, amit teszünk, mi elégít(het) ki ténylegesen reális igényt, az csak utólag válhat láthatóvá.

Ha a magyarországi tevékenységgel minden vonatkozásban nem is összemérhető mértékben, de a fent felsorolt tevékenységformákkal jellemezhető kinti kutató és oktató tevékenységem is. Néhány év óta a Maceratai Egyetemen évente több száz (!) elsőéves és kb. száz negyedéves kommunikáció szakos hallgatót oktatok – szemiotikai előadás keretében – ezt a szöveg szemléletet, készíték számukra ezt illető didaktikai segédanyagokat, vagyok témavezetője multimediális szövegtani témákról írott államvizsga-dolgozataiknak stb. Olaszországon kívül jelenleg Spanyolországban mutatkozik még számottevő érdeklődés általában a szövegtan (s ezen belül az én koncepcióm) iránt. Ahogy erre már korábban utaltam, több disszertáció készül koncepciómról is.

[1.3.17. *Léteznek-e elképzelések vagy akár próbálkozások arra vonatkozóan, hogy az idegen nyelvek oktatásában is hasznosításra kerüljön a nevedhez fűződő szövegtani koncepció?*]

Léteznek-e elképzelések vagy akár próbálkozások arra vonatkozóan, hogy az idegen nyelvek oktatásában, valamint a magyar- és idegen nyelvi szaknyelvi képzésben is hasznosításra kerüljön a nevedhez fűződő szövegtani koncepció?

Léteznek mind elképzelések, mind próbálkozások. Egy részük szövegnyelvészeti, másikuk szövegtani / interpretációelméleti. A *szövegnyelvészetiek* a szövegorganizáció konnex és kohezív aspektusának a vizsgálatára irányulnak, a *szövegtaniak* / interpretációelméletiek pedig egyrészt a korreferenciális szövegszerveződés feltárására, másrészt a szövegek explikatív interpretációjára.

Az Adria-parton (Misanóban) van egy posztgraduális fordítóiskola, amelynek növendékei irodalmi szövegek fordításával foglalkoznak. Csaknem minden szemeszterben tartok nekik egy-két félnapos szemináriumot, amelyen jó alkalmat nyújtanak poliglott szemiotikai textológiai elképzeléseim tesztelésére is. A Maceratai Egyetemen pedig a filozófia szakos hallgatóknak részt kell venniük egy 20 + 40 órás „Filozófiai szövegek olvasása eredeti (idegen) nyelven” című kurzuson. Ennek 20 órás (általános elméleti) bevezető részét én tartom, részben a szöveginterpretáció, részben a fordítás alapkérdéseiről. Ehhez csatlakozik azután egy angol, egy német és egy francia szövegeket olvasó / olvastató 40 órás praktikum. Ennek a kurzusnak a számára is készíték didaktikai segédanyagot, amelyhez az én hozzájárulásom természetesen szemiotikai textológiai alapú.

Ami a problematika 'elméletileg kötetlenebb' megközelítését illeti, megemlíthetem az *Officina Textologica* köré szervezett olyan tanszékközi konferenciákat is, amelyen különféle természetes nyelvű szövegek szövegtani kérdései kerülnek megtárgyalásra. (Az 5. kötet egy ilyen konferencia anyagát tartalmazza, és konferenciakötet lesz a 7. vagy 8. kötet is.)

[1.3.18. *Hadd kérdezzem meg végül a 70 éves Petőfi S. Jánost: milyen kérdések foglalkoztatnak leginkább most, milyen terveid vannak a jövőre nézve?*]

Azt hiszem, beszélgetésünk során sikerült alaposan körbejárnunk, megvitatnunk olyan kérdéseket, amelyek a neveddel fémjelzett szövegtani elmélethez, illetve annak alkalmazásához fűződnek, vagy annak kapcsán felvetődnek, s egyúttal az interjú szabta terjedelmi keretek között valamennyire sikerült koncepciódat összevetnünk mások nézeteivel is. A „Petőfi szövegtani iskola” a világ számos területén jól ismert, tanítványaid köre igen széles idehaza és külföldön egyaránt. Úgy is fogalmazhatnám: a Petőfi-iskola a világ számos pontján szövegtani műhelyt létesített és sikerrel működött.

Hadd kérdezzem meg a 70 éves Petőfi S. Jánost: milyen kérdések foglalkoztatnak leginkább most, milyen terveid vannak a jövőre nézve?

Először is, ne vedd zokon, ha arra kérlek, hogy mellőzzünk olyan kifejezéseket, mint „a világ számos pontján”, meg „világszerte”. Mert az igazság csupán annyi, hogy van egy pár hely (főleg Európában), ahol van egy pár ember, akit érdekelnek a szöveg-

tan kérdései, s ezek között van *egy pár* olyan is, aki az én koncepciómat is ismeri, és nem talán alkalmazza is stb. És ezt nem valami álszerénység vagy pláne nem valamiféle elégedetlenség mondatja velem, hanem igény arra, hogy a helyes szemmértéket, ha lehet, soha ne veszítsük el! S ezek után megpróbálok kérdésedre válaszolni, kizárólag a kutatómunkát és a publikációs tevékenységet érintve.

a) Mindenekelőtt néhány (1) magyar és (2) olasz nyelvű publikációs adósságot szeretnék mihamarabb letörleszteni.

(1.a) Először is befejezni azt a születésnapomra tervezett magyar-olasz nyelvű kötetet (az 1991-ben publikált „szürke” párját), amelyben magyar, olasz és spanyol kollégáim és munkatársaim kérdéseire válaszolok. (1.b) Ezután Benkes Zsuzsával véglegesen lezárni azt a kreatív gyakorlatokkal foglalkozó segédkönyvet / segédanyagot, amelyet a tanárok – bármely oktatási szinten – feladattárként is használhatnak. (1.c) Végül felfrissíteni (és részben valószínűleg újra is írni) annak a kötetnek az anyagát, amely Nemes Nagy Ágnes néhány versének kreatív gyakorlatokkal bevezetett analitikus elemzését tartalmazza. (Nem mulaszthatom el itt, hogy köszönetet mondjak türelmükért mindazoknak, akikkel négy (ha nem több!) évvel ezelőtt e kötet összeállítását elkezdtem.)

(2.a) Befejezni azt az ugyancsak pár éve készülő kötetet, amelyben koncepcióm legutolsó változatát olasz nyelven kívánom összefoglalni. (2.b) Befejezni annak a konferenciakötetnek a kiadásra való előkészítését, amelyen ’születésnap együttlét’-ként fiatal munkatársaimmal multimediális témákat vitattunk meg, és multimediális kommunikátumokat elemeztünk. (2.c) Végül befejezni azt az ugyancsak régóta készülő kötetet, amelyben a vizuális költészetnek egy történeti és tipológiai panorámáját kívánjuk felvázolni.

b) Ha ez az adósságtörlesztés sikerül, a fenti kiadványokhoz (minimálisan!?!) a következő (1) magyar és (2) olasz nyelvű publikációkat szeretném társítani.

(1.a) A „Szöveg(ek) megközelítése(i)” című mű eddig elkészült két kötetét egy olyan harmadik kötetel kiegészíteni, amely a ’verbális elem + ének / zene / ...-típusú kommunikátumok szemiotikai textológiai megközelítésével foglalkozik, hogy azután (1.b) elkészíthessem a multimediális szövegek szemiotikai textológiájának sok példával szemléltetett, átfogó monográfiáját.

(2.a) A Dipartimento kiadványaként „Sistemi segnici e loro uso nella comunicazione umana” [= Jelrendszerek és használatuk a humán kommunikációban] főcímű sorozat eddig megjelent öt kötetét két újabb kötetel kiegészíteni és lezárni. (Terveim szerint ezek egyike a zenei, a másika a táncnyelvi kommunikáció szemiotikai textológiai megközelítésével foglalkozna). (2.b) Ugyancsak a Dipartimento kiadványaként „Leggere testi filosofici” [= Filozófiai szövegek olvasása] főcímmel elindított sorozat első, az interpretáció kérdéseivel foglalkozó (vita)kötetéhez egy fordítás kérdéseivel foglalkozó második kötetel társítani.

Hazudnék, ha azt mondanám, hogy további terveim nincsenek. Vannak! De azokról majd 75-ik születésnapom alkalmából kívánok nyilatkozni, ha megadatik számomra, hogy azt jó egészségben (és biztató munkabíró perspektívával) megérem.

[1.3.19. Zárzó.]

Igen gazdag tematikát vázoltál fel a jövőre vonatkozó terveidben, aminek végrehajtása roppant következetes munkát és teherbírást igényel. Aki Téged ismer, tudja, hogy személyed jelenti a garanciát arra, hogy ez végre is hajtható. A szövegtan iránt érdeklődő hazai kollégák nevében kívánok Neked ehhez sok erőt és legfőképpen kiváló egészséget! Magunknak pedig azt, hogy a terveidben felvázolt művek sorát minél előbb olvashassuk, hogy tovább gazdagodhassunk szövegtani műhelyed eredményeitől.

Irodalom

ANDOR, J.:

1998. A komplex lexikálisjegy-analízis és a mormota esete. In: Pléh Cs. és Györi M. (szerk.): *A kognitív szemlélet és a nyelv kutatása*. Budapest, Pólya Kiadó. 83-100.

BARTÓK BÉLA – KODÁLY ZOLTÁN:

1956. *A Magyar Népzene Tára: 3/A. Lakodalom*. Budapest, Akadémiai Kiadó.

BERNSTEIN, L.:

1979. *A megválaszolatlan kérdés*. Budapest, Zeneműkiadó.

CLARK, H. H.:

1992. *Arenas of Language Use*. Chicago, The University of Chicago Press.

DE BEAUGRANDE, R. – W. U. DRESSLER:

2000. *Bevezetés a szövegnyelvészetbe*. Budapest, Corvina.

IHWE, J. (ed.):

1972. *Literaturwissenschaft und Linguistik: Ergebnisse und Perspektiven*. Frankfurt / M. Athenäum.

LERDAHL, F. and R. JACKENDOFF:

1983. *A Generative Theory of Tonal Music*. Cambridge, MA. The MIT Press.

PETŐFI S. JÁNOS:

1967. *Modern nyelvészet*. Budapest, TIT.

PETŐFI S. JÁNOS:

1971. *Transformationsgrammatiken und eine ko-textuelle Texttheorie*. Frankfurt / M. Athenäum.

PETŐFI J. S. – H. RIESER (eds.):

1973. *Studies in Text Grammar*. Dordrecht, D. Reidel.

PETŐFI S. JÁNOS:

1976a. A frame for FRAMES. In: H. Thompson and K. Whistler (eds.): *Proceedings of the 2nd Annual Meeting of the Berkeley Linguistics Society*. Berkeley, BLS. 319-329.

PETŐFI S. JÁNOS:

1976b. Lexicology, Encyclopaedic Knowledge, Theory of Text. *Cahiers de Lexicologie* XXIX. 25-41.

PETŐFI S. J. – A. GARCIA-BERRIO:

1978. *Lingüística del texto y crítica literaria*. Madrid, Comunicación.

PETŐFI S. JÁNOS:

1991. *A humán kommunikáció szemiotikai elmélete felé* (Szövegnyelvészet – Szemiotikai textológia). Szeged.

PETŐFI S. JÁNOS:

1997. Egy poliglott szövegnyelvészeti-szövegtani kutatóprogram. *Officina Textologica* 1. Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó.

PETŐFI S. JÁNOS – BENKES ZSUZSA:

1998. *A szöveg megközelítései*. Budapest, Iskolakultúra.

PETŐFI S. JÁNOS:

2000. Általános megjegyzések a (multimediális) szövegek mint komplex jelek szemiotikai textológiai 'organizációtípus' fogalmához. In: Petőfi, S. J. – Békési I. – Vass L. (szerk.): *Szemiotikai szövegtan* 13. Szeged, JGYTF Kiadó, 17-22.

PETŐFI S. JÁNOS – BÉKÉSI IMRE – VASS LÁSZLÓ (szerk.):

2000. *Szemiotikai szövegtan* 13. Szeged, JGYTF Kiadó.

PETŐFI S. JÁNOS – BENKES ZSUZSA:

2002. *A multimediális szöveg megközelítései*. Budapest, Iskolakultúra.

VAN DIJK, T. A.:

1972. *Some Aspects of Text Grammars*. The Hague, Mouton.

- * A fenti interjú elektronikus levelezés formájában készítettük. Így az műfaját tekintve levél-diskurzus, egyaránt magán viseli a szóbeli, valamint az írásbeli diskurzus jellegzetes vonásait. Ilyen formában történő közreadásával az interjúvoló alapvető célja az volt, hogy az olvasók számára is átélhetővé tegye mindazokat az intellektuális élményeket, amelyekben maga a „beszélgetés” során részesülhetett.

1.4.

Összefoglaló megjegyzések

A szemiotikai szövegtani kutatás előbbre viteléhez mindenekelőtt a következőkre lenne szükség:

- egy multimediális szövegtipológia létrehozására,
- egy, a multimediális szövegeket is figyelembe vevő szövegtani terminológiai szótár összeállítására,
- a terminológiai szótár szakszavait / szakkifejezéseit alkalmazó analitikus- és kreatív-produktív elemzések / gyakorlatok elvégzésére és publikálására,
- végül egy tényleges vagy fiktív kerekasztal-beszélgetés megrendezésére, amelyen a résztvevők elmondanák véleményüket a szövegkutatás addigi eredményeiről, és megfogalmaznák a kutatás folytatásával kapcsolatos elvárásaikat.